

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ЦЕНТР ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ, ДИСТАНЦІЙНОГО ТА ЗАОЧНОГО
НАВЧАННЯ

Кафедра фінансів та обліку

**УХИЛЕННЯ ВІД ОПОДАТКУВАННЯ, ПРИЧИНИ,
НАСЛІДКИ ТА ПРОТИДІЯ**

кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
2 курсу заочної форми навчання
ГЛУЩУКА Дмитра Вікторовича

Науковий керівник
кандидат економічних наук, доцент
НАКОНЕЧНА Наталія Володимирівна

Рецензент
кандидат економічних наук, доцент
СКОРУК Олена Володимирівна

Кваліфікаційна робота допущена до захисту
«20» березня 2024 р., протокол № 10
завідувач кафедри фінансів та обліку

(підпис) **МЕЛЬНИК С.І.**
(ПРІЗВИЩЕ, ініціали)

Львів
2024

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Центр післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання

Кафедра фінансів та обліку

Освітній ступінь «магістр»

Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Назва освітньої програми «Фінансова розвідка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

фінансів та обліку

_____ Степан МЕЛЬНИК

«20» листопада 2023 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ГЛУЩУКА Дмитра Вікторовича

1. Тема роботи «Ухилення від оподаткування: причини, наслідки та протидія»
керівник роботи НАКОНЕЧНА Наталія Володимирівна
затверджені наказом ЛьвДУВС від «17» листопада 2023 р. № 1403 о/с
2. Термін подання здобувачем вищої освіти роботи «05» березня 2024 р.
3. Вихідні дані до роботи. Наукові напрацювання, присвячені темі дослідження, податкове законодавство та нормативно-правові акти пов'язані з регулюванням оподаткування та боротьбі з ухиленням від оподаткування, статистичні та аналітичні дані, інтернет ресурси.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити). Розглянути теоретичні аспекти ухилення від оподаткування; дослідити соціально-економічний вплив ухилення від оподаткування; дослідити законодавче регулювання та протидію ухиленню від оподаткування; розглянути особливості оподаткування страхового бізнесу в Україні; провести аналіз грошових потоків СК «Країна» за 2020-2022 рр.; дослідити ефективність податкового контролю за діяльністю страхових компаній; обґрунтувати можливі кроки з протидії ухиленню від оподаткування; розглянути міжнародний досвід боротьби з ухиленням від сплати податків.
5. Перелік графічного матеріалу (додатків). Фінансова відповідальність за податкові правопорушення; Схема оподаткування страхових компаній; Динаміка показників чистого руху грошових коштів по всім видам діяльності СК «Країна» за 2020-2022 роки; Динаміка грошових потоків, пов'язаних з страховими преміями та страховими виплатами; Зміна розміру податкових надходжень у доходах Зведеного бюджету України та їх питома вага за період 2020-2022 рр.; Динаміка кількості документальних перевірок та донарахованих грошових зобов'язань за актами перевірок за період 2020-2022 рр.; Динаміка сум податкових надходжень Зведеного бюджету та податкового навантаження України упродовж 2021-2022 рр.; Число проведених податкових перевірок та сум донарахувань за актами перевірок в Україні упродовж 2021-2022 рр.; Штрафні (фінансові) санкції за порушення податкового законодавства станом на 01.01.2024р.
6. Консультанти розділів роботи

Розділ	ПРИЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання приймав
1	НАКОНЕЧНА Н.В.		
2	НАКОНЕЧНА Н.В.		
3	НАКОНЕЧНА Н.В.		

7. Дата видачі завдання «20» листопада 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Опрацювання літератури за темою роботи та складання плану	01.12.2023	виконано
2	Написання першого розділу	01.01.2024	виконано
3	Написання другого розділу	01.02.2024	виконано
4	Написання третього розділу	01.03.2024	виконано
5	Підведення підсумків та формулювання висновків	03.03.2024	виконано
6	Оформлення роботи	05.03.2024	виконано

Здобувач вищої освіти

(підпис)ГЛУЩУК Д.В.
(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)НАКОНЕЧНА Н.В.
(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

АНОТАЦІЯ

ГЛУЩУК Д.В. Ухилення від оподаткування, причини, наслідки та протидія. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2024.

Кваліфікаційна робота присвячена вивченню теоретичних аспектів ухилення від оподаткування. Розглянуто основні причини, наслідки та можливі кроки, щодо протидії ухиленню від оподаткування. Проаналізовано нормативно-правову базу України щодо регулювання та протидії ухиленню від оподаткування. Розглянуто особливості оподаткування страхового бізнесу в Україні. Проведено дослідження ефективності податкового контролю з боку державних контролюючих органів. Запропоновано кроки протидії ухиленню від сплати податків.

Ключові слова: тіньова економіка, страхування, податкове навантаження, рівень тіньової економіки, податковий контроль, ефективність податкових перевірок.

ANNOTATION

HLUSHCHUK D.V. Tax evasion, causes, consequences and countermeasures. - Manuscript.

Qualification work for the master's degree in the specialty 072 "Finance, banking and insurance". - Lviv State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2024.

The qualification work is devoted to the study of theoretical aspects of tax evasion. The main reasons, consequences and possible steps to combat tax evasion are considered. The regulatory and legal framework of Ukraine regarding the regulation and prevention of tax evasion has been analyzed. The peculiarities of insurance business taxation in Ukraine are considered. A study of the effectiveness of tax control by state control bodies was conducted. Proposed steps to combat tax evasion.

Key words: shadow economy, insurance, tax burden, level of shadow economy, tax control, effectiveness of tax audits.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УХИЛЕННЯ ВІД ОПОДАТКУВАННЯ.....	9
1.1. Ухилення від оподаткування в контексті існування держави	9
1.2. Соціально-економічний вплив ухилення від оподаткування	13
1.3. Законодавче регулювання та протидія ухиленню від оподаткування.....	20
Висновки до розділу 1.....	24
 РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СХЕМ ТА МАСШТАБІВ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ ПІДПРИЄМСТВАМИ СТРАХОВОЇ ГАЛУЗІ.....	26
2.1. Особливості оподаткування страхового бізнесу в Україні та можливі схеми ухилення від оподаткування	26
2.2. Аналіз грошових потоків та грошових надходжень страхової компанії на прикладі СК «Країна».....	32
2.3. Аналіз ефективності податкового контролю над страховими компаніями.....	42
Висновки до розділу 2.....	47
 РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ПРОТИДІЇ УХИЛЕННЮ ВІД ОПОДАТКУВАННЯ З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДХОДЖЕНЬ ДО БЮДЖЕТУ КРАЇНИ	49
3.1. Протидія ухиленню від сплати податків в умовах воєнного стану.....	49
3.2. Міжнародний досвід в боротьбі з ухиленням від сплати податків.....	55
Висновки до розділу 3.....	61
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ.....	71

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Українська економіка стикається зі складними викликами, включаючи світову та внутрішню фінансові кризи, революції, пандемії та військові вторгнення, які гальмують її розвиток. Це призводить до складної ситуації через брак бюджетних ресурсів з одного боку та небажання компаній сплачувати податки з іншого. Ухилення від сплати податків є серйозним економічним злочином, який має значний вплив на економіку. Широкомасштабне ухилення від сплати податків порушує нормальні відносини між підприємствами та державою, знижує фіскальну спроможність держави, підриває довіру суспільства до держави та чесного ведення бізнесу, сприяє розвитку тіньової економіки.

Багато науковців, політиків та практиків досліджували причини та наслідки ухилення від сплати податків, а також методи та способи вчинення таких економічних злочинів, розробляли заходи та шляхи боротьби з ними. Ухилення від сплати податків досліджується у працях Андрющенка І., Атаманенка І., Ігнатенка Є., Кізіми А. та Крисоватого І., Матвійчука К., Наштерської М., Тарасової О., Шарікова О. і інших.

Особливості оподаткування страхових операцій є предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед вітчизняних науковців, зокрема, слід відзначити праці Базилевич В., Базилевич К., Бакаєвої А., Бандерни Л., Бондар І., Войцеховської І., Гаманкова Д., Пацурія Н., Савчук Л. та ін.

Не дивлячись на те, що дане питання постійно знаходиться під увагою багатьох вчених, а також на те що існує велика кількість публікацій на тему ухилення від оподаткування, ця тема залишається надважливою та актуальною і вимагає подальшого вивчення та поглиблення.

Мета і завдання дослідження. Метою цієї роботи є аналіз причин ухилення від сплати податків, огляд ефективності податкових розслідувань та розробка заходів щодо боротьби з податковою злочинністю.

Для досягнення поставленої мети було вирішено наступні **завдання**:

- розглянути теоретичні аспекти ухилення від оподаткування;
- дослідити соціально-економічний вплив ухилення від оподаткування;
- дослідити законодавче регулювання та протидію ухиленню від оподаткування;
- розглянути особливості оподаткування страхового бізнесу в Україні;
- провести аналіз грошових потоків СК «Країна» за 2020-2022 рр.;
- дослідити ефективність податкового контролю за діяльністю страхових компаній;
- обґрунтувати можливі кроки з протидії ухиленню від оподаткування;
- розглянути міжнародний досвід боротьби з ухиленням від сплати податків.

Об'єкт дослідження – процес протидії ухиленню від оподаткування.

Предметом дослідження є теоретичні засади та практичні аспекти протидії ухиленню від оподаткування загалом, та в страхових компаніях зокрема.

Методи дослідження. У роботі використовувалися загальнонаукові та емпіричні методи: аналізу і синтезу, індукції і дедукції – при дослідженні теоретичних аспектів ухилення від оподаткування; економічного і статистичного аналізу – для аналізу грошових потоків страхової компанії; наукового абстрагування та системного підходу – при розробленні шляхів протидії ухиленню від оподаткування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у дослідженні процесу протидії ухиленню від оподаткування та наданні рекомендацій щодо подолання даного явища в Україні під час збройного конфлікту, що є неординарною ситуацією для країни та має суттєвий вплив на функціонування держави.

Основний зміст роботи. В першому розділі роботи розглянуто теоретичні аспекти ухилення від оподаткування, проведено дослідження соціально-економічного впливу явища ухилення від оподаткування, а також

досліджено законодавче регулювання та протидію ухиленню від оподаткування.

У другому розділі кваліфікаційної роботи розглянуто особливості оподаткування страхового бізнесу в Україні, проведено аналіз грошових потоків страхової компанії, на прикладі СК «Країна». Також проведено дослідження ефективності податкового контролю за діяльністю страхових компаній.

У третій частині роботи визначено можливі заходи для боротьби з ухиленням від сплати податків та проаналізовано міжнародний досвід боротьби з ухиленням від сплати податків.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (46 найменувань на 5 сторінках). Загальний обсяг роботи становить 74 сторінки, із них основний текст – 59 сторінок, які містять 8 таблиць та 9 рисунків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УХИЛЕННЯ ВІД ОПОДАТКУВАННЯ

1.1. Ухилення від оподаткування в контексті існування держави

Оподаткування є найпоширенішою формою взаємодії між громадянами та державою. Історія розвитку методів ухилення від сплати податків тісно пов'язана з розвитком податкової системи та інших державних інститутів. Враховуючи взаємопов'язаність податків і держави, важливо розуміти механізм її функціонування, щоб виявити причини існування ухилення від сплати податків та знайти шляхи подолання цього явища. Отже, у цьому підрозділі представлено сутність терміну "ухилення від сплати податків" та деякі моменти в розвитку держави та її інститутів, які вплинули на ухилення від сплати податків.

Низький рівень ухилення від сплати податків є показником того, наскільки ефективною є податкова система країни. Розмір тіньової економіки в Україні є значним. За оцінками Міністерства економічного розвитку і торгівлі, на неї припадає більше третини валового внутрішнього продукту. Тому вкрай важливо визначити причини виникнення та зростання ухилення від сплати податків, щоб ефективніше боротися з цим явищем.

Питанню вивчення причин та наслідків ухилення від оподаткування присвятили свої роботи як вітчизняні так і зарубіжні вчені, серед яких С. О. Баранов, А. В. Безкревна, А. В. Бризгалін, П. М. Вавілов, В. П. Вишневський, С. В. Глущенко, М. О. Казакова, В. М. Кміть, І. М. Кріль, О. В. Мірошніченко, М. М. Нашкерська, Т. Л. Томнюк та ін. Дослідники виділяють моральні, політичні, економічні, технічні та юридичні причини, які спонукають платників податків ухилятися від сплати податків [2; 4; 22]. Моральні чинники (морально-психологічні, морально-етичні, соціальні) полягають у тому, що бажання уникнути сплати податків є природною реакцією кожної людини на податкові заходи держави.

Для того, щоб зменшити податкове навантаження на прибуток, компанії вдаються до різних законних і незаконних маніпуляцій. Залежно від законності цих дій, податкова оптимізація поділяється на "уникнення" та "ухилення". Незважаючи на схожість цих понять, ці два явища мають суттєві відмінності, які полягають у різних методах, що використовуються для оптимізації податкового навантаження.

Ухилення від сплати податків, в іноземній літературі "tax evasion", означає використання методів, заборонених законодавством країни, тобто вчинення податкового правопорушення. Ухилення від сплати податків - це використання законних методів для зменшення податків. Ці методи ґрунтуються на використанні існуючих податкових пільг і законодавчих прогалин для зменшення податкової бази. Ухилення від сплати податків включає використання оптимальних методів бухгалтерського обліку, зміну організаційно-правової форми бізнесу, використання правових лазівок, а іноді навіть припинення офіційної діяльності та перехід у тіньову економіку. На практиці, однак, як легальні, так і нелегальні методи мінімізації податкових зобов'язань тісно пов'язані між собою, а іноді використовуються одночасно [11].

Оскільки платник податків не має відчутної вигоди від сплати податків до державного бюджету, він не відчуває обов'язку сплачувати податки до державної скарбниці та почуття провини за їх несплату. Чим більшою є невідповідність між сумою сплаченого податку та кількістю і якістю отриманих державних послуг, тим більшим є бажання ухилитися від сплати податків. Щодо мотивації українських платників податків, то слід зазначити, що наразі в Україні існує дуже великий розрив.

Так, моральними чинниками ухилення від сплати податків є: відсутність моральної відповідальності за ухилення від сплати податків; несприйняття платниками податків податкового законодавства; сильний інстинкт набуття, який найбільше проявляється на індивідуальному рівні; недовіра до податкової адміністрації та державних органів, які розподіляють

бюджетні кошти; негативне ставлення населення до оподаткування; низький рівень податкової культури в суспільстві.

Політичні чинники вступають у гру, коли корупція процвітає на вищих щаблях влади, коли здійснюється лобіювання інтересів певних категорій платників податків. У таких випадках інші платники податків, чий інтерес зачіпається, намагаються захистити себе шляхом ухилення від сплати податків. Що стосується ситуації в Україні, то законодавців неодноразово звинувачують у лобіюванні власних бізнес-інтересів при розробці та прийнятті відповідних законів.

До технічних (організаційних, управлінських) чинників ухилення від сплати податків можна віднести неналежну організацію податкового механізму, що дозволяє платникам податків ухилятися від сплати податків: неефективна система адміністрування податків; недостатня правова та економічна підготовка працівників податкових органів; низький рівень податкового контролю; недостатній досвід боротьби з податковими правопорушеннями; недостатня обізнаність платників податків з податковим законодавством; низький рівень податкового контролю; неналежна система адміністрування податків.

Правові чинники включають недосконалість податкового законодавства, що дає можливість платникам податків ухилятися від сплати податків: складність, суперечливість, нестабільність податкового законодавства; правова невизначеність для платників податків; недостатня захищеність працівників податкових органів під час виконання ними своїх обов'язків; недосконалість законодавчої бази, яка часто не встигає за практикою та змінами в країні. Законодавство України в сфері оподаткування характеризується високою складністю, нестабільністю та великою кількістю прогалин, які можуть призвести до затримок у сплаті податків навіть без намірів платників податків.

Економічні фактори включають причини, які залежать від фінансового стану платника податків та загальної економічної ситуації: високе та

несправедливе податкове навантаження, збільшення частки збиткових підприємств, інфляційні процеси, низька платіжна дисципліна, дисбаланси в банківській системі, платіжна криза, зниження платоспроможності населення, дефіцит бюджету.

В Україні ці фактори наразі є дуже важливими, оскільки економіка є нестабільною, що, в свою чергу, призводить до зниження платоспроможності платників податків. Крім того, важливу роль у мотивації ухилення від сплати податків відіграють розмір і характер покарань за податкові правопорушення: якщо вони переважають ймовірність і розмір потенційної відповідальності та можливі економічні вигоди, платники податків схильні йти на ризик. Чим вищий рівень корупції в країні та вища ймовірність уникнути покарання у разі виявлення незаконної діяльності, тим легше платнику податків прийняти таке рішення.

Розвинені демократичні інститути забезпечують тісний зв'язок між платниками податків (виборцями) та представницькою демократією, тобто тими, хто приймає законодавчі ініціативи. Цей тісний зв'язок дозволяє здійснювати ефективний контроль за витрачанням бюджетних коштів та зміцнює довіру платників податків до держави. Можливість контролювати дії влади сприяє фіскальній еквівалентності, тобто суспільні блага, що надаються державою, еквівалентні сплacenню до бюджету податкам [21]. За таких умов сплата податків стає більш свідомою, а їх примусовий характер трансформується у форму вільного вибору платника. Крім того, сильні демократичні інститути дають змогу вчасно виявляти проблемні місця в податковій системі та ефективно їх усувати. Побудова довіри до уряду є невід'ємною складовою ефективності податкової системи та запобігає можливості незаконної податкової діяльності [15].

Слабкі демократичні інститути мають протилежний вплив на соціально-економічну ситуацію. Якщо платники податків не мають можливості впливати на вирішення нагальних проблем, особливо у сфері оподаткування, засобами демократії, довіра до влади знижується. Водночас

знижується готовність економічних суб'єктів до співпраці з державою, що також може вплинути на їхню готовність сплачувати податки. Для країн з розвиненими демократичними інститутами характерний нееквівалентний податковий обмін, що підвищує сприйняття податків платниками податків. Громадськість сприймає податки як такі, що накладаються без згоди платника податків і є примусовими за своєю природою. Це призводить до антиподаткової поведінки економічних суб'єктів і створює мотиви для зменшення податкових зобов'язань законним шляхом або шляхом ухилення від сплати податків. Крім того, ступінь недосконалості демократичних інститутів країни залежить від рівня такої поведінки платників податків [22].

Як наслідок вищеописаного процесу, демократичні інститути України не сформувалися належним чином, що наклало значний вплив на економічну ситуацію в державі та дало можливість для укорінення корупції. Сьогодні в Україні корупція є основною проблемою, яка гальмує розвиток нашої країни. Тому основні реформи, які зараз проводяться, зокрема в різних сферах суспільного життя, спрямовані на подолання корупції. Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок про наявність негативних ознак ухилення від сплати податків в Україні. Враховуючи актуальність та масштабність цієї проблеми, необхідно розробити та впровадити заходи щодо запобігання та протидії ухиленням від сплати податків на національному рівні.

1.2. Соціально-економічний вплив ухилення від оподаткування

Всі уряди країн світу стурбовані ухиленням від сплати податків. На перший погляд, відповідь очевидна: податки завжди були основним джерелом доходів будь-якої держави. Якщо доходи приховуються від оподаткування, то це, в першу чергу, означає недостатнє наповнення бюджету, а отже, неможливість повноцінного фінансування державних

програм: виробництво суспільних благ, виплату соціальних допомог, пенсій тощо.

Однак, якби це була єдина проблема, її було б легко вирішити. Насправді, в будь-якому суспільстві більшість економічних суб'єктів є сумлінними платниками податків. Достатньо було б підвищити ставки податків, щоб зібрати заплановані надходження до бюджету лише від тих, хто їх сплачує. Однак таке рішення може погіршити ситуацію. По-перше, підвищення податків може змінити рішення деяких (раніше) сумлінних платників податків і таким чином збільшити частку тих, хто ухиляється від сплати податків. По-друге, занадто високі податки можуть зробити деякі види діяльності нерентабельними, що призведе до закриття компаній, перенесення їхньої діяльності в інші сектори або навіть в інші країни. По-третє, ухилення від сплати податків лише посилює нерівномірність розподілу податкового тягара.

Нерівномірний розподіл фактичного податкового навантаження є основною проблемою ухилення від сплати податків. В той час як чесні платники податків несуть весь тягар, тягар для тих, хто ухиляється від сплати податків, практично дорівнює нулю. Це означає, що найважливіший критерій ефективної податкової системи - відносна рівність податкових зобов'язань - не виконується. Зокрема, порушується горизонтальна рівність: люди, які перебувають в однаковому становищі з точки зору номінального доходу (до сплати податків), опиняються в різному становищі після сплати податків [44].

Крім того, ухилення від сплати податків призводить до своєрідного мультиплікативного ефекту. Добре відомо, що самозайняті особи найбільш схильні до ухилення від сплати податків. Це зрозуміло, адже приховати самозайнятість, особливо у сфері послуг, набагато легше, ніж, наприклад, роботу в машинобудівній чи металургійній компанії. Однак окремі працівники, які ухиляються від сплати податків, опосередковано погіршують становище інших працівників у своєму секторі. Оскільки вони не повинні

платити податки, вони можуть знижувати ціни на свої послуги. Наприклад, якщо маляр ремонтує квартиру без договору і не сплачує податки, його ціни будуть нижчими. Чесний маляр, який сплачує податки, також повинен знизити ціну, а це означає, що його дохід зменшується не тільки на податок, але й на зниження ціни. Таким чином, горизонтальна нерівність ще більше поглиблюється.

Крім проблем перерозподілу, важливими є також аспекти продуктивності. Ухилення від сплати податків спричиняє додаткові витрати як з боку порушників, які вживають спеціальних заходів, щоб не бути спійманими, так і з боку влади, яка змушена витрачати державні кошти на розкриття податкових правопорушень та накладення штрафів.

Діяльність, що характеризується ухиленням від сплати податків, становить тіньову економіку країни. За експертними оцінками, обсяг тіньової економіки в Україні наразі перевищує більшу частину валового внутрішнього продукту. Подальше розширення тіньової економіки становить реальну загрозу національній безпеці країни. Очевидно, що податкова та економічна політика держави потребує докорінних змін та вдосконалення законодавства.

Зростання тіньової економіки призводить до структурних деформацій, дестабілізує соціально-економічний розвиток країни, негативно впливає на процес творення державного устрою, пригнічує розвиток демократії в суспільстві та зупиняє процес європейської інтеграції України. Зростання тіньової економіки також призводить до зменшення державних доходів і створює проблему бюджетного дефіциту. Наразі бюджетний дефіцит є одним з найбільших викликів для економічного розвитку України.

Загалом безпека державного бюджету визначається процесом бюджетного планування, ступенем бюджетної дисципліни, своєчасністю прийняття бюджету та методом касового виконання, розміром бюджету, обсягом перерозподілу ВВП через бюджет, розміром, характером та рівнем бюджетного дефіциту, методами фінансування дефіциту тощо.

Нестабільність у цій сфері не дозволяє забезпечити належне економічне зростання, перешкоджає ефективній реструктуризації економіки та негативно впливає на макроекономічний сектор, банківську систему та борг України. У такій ситуації, коли відбувається значна дестабілізація економіки, необхідний комплексний підхід до постійного моніторингу та аналізу параметрів державної фінансової системи в цілому та індикаторів бюджетної безпеки зокрема [8].

Майже весь період існування України як незалежної держави видатки державного бюджету перевищували доходи. Однак останнім часом ця проблема стала набагато серйознішою. Динаміка дефіциту державного бюджету слідує за динамікою фактичного співвідношення доходів і видатків.

Ключовим чинником, що впливає на здатність держави генерувати кошти для фінансування своїх завдань є податкове навантаження. Однак в Україні податкове навантаження сприймається платниками податків як надто високе, і держава не в змозі зібрати достатньо коштів для покриття суспільних потреб. Для зменшення податкового навантаження та підвищення ефективності податкової системи в Україні можна запропонувати наступні напрямки:

- забезпечення прозорого та зрозумілого державного податкового регулювання;
- створення ефективного податкового законодавства;
- створення простого механізму сплати податків
- зниження загального рівня корпоративного оподаткування;
- створення сприятливих умов для інвестиційних процесів у компаніях.

Податкове навантаження має бути оптимальним, тобто забезпечувати не лише достатні надходження до бюджету, а й інвестування вивільнених коштів у розвиток виробництва та стимулювання інвестиційних процесів в Україні.

Щоб зменшити податкове навантаження і таким чином знизити собівартість своєї продукції, компанії вдаються до методів ухилення від

сплати податків. Під податковим навантаженням розуміють загальний рівень економічних обмежень діяльності платника податків, пов'язаних зі сплатою коштів до бюджету. Зазвичай цей термін ототожнюють з визначенням "податковий тягар". Помилково податкове навантаження трактують як загальну суму податків, що сплачуються до бюджету. Однак податкове навантаження діє одночасно на чотирьох рівнях: тиск податкових важелів; тиск суми всіх податків і зборів, що сплачуються до бюджету; функціонування системи полегшення навантаження через пільги, податкові кредити; використання додаткових інструментів тиску, таких як авансові платежі.

Розмір "податкового тягара" для компаній залежить від того, як реалізується комбінація перелічених вище методів впливу. Хоча низький податковий тягар не є гарантією того, що компанії не намагатимуться ухилятися від сплати податків, в економічній літературі широко визнають, що високий податковий тягар є важливим фактором, який впливає на масштаби ухилення від сплати податків. За високого податкового тягара у платників податків з'являється більше причин ухилятися від сплати податків, і, як наслідок, підвищується ризик для економіки. І навпаки, нижчий податковий тягар знижує стимули для ухилення від сплати податків і знижує ймовірність того, що людина вдасться до методів ухилення від сплати податків.

Однак при зниженні податкового тягара низьке податкове навантаження не слід розглядати як якусь мету. На практиці це всього лише інструмент для збільшення податкових надходжень до бюджету та інвестиційної привабливості держави. Якщо податковий тягар знижується, то має бути достатньо доказів (економічних розрахунків), що підтверджують доцільність змін і подальший вплив таких заходів на економіку держави. Неприпустимо знижувати податкове навантаження за рахунок погіршення фінансового становища держави.

Не менш важливим фактором, ніж податковий тягар, є структура податкової системи, а точніше, те, наскільки складно компаніям платити податки. Згідно з міжнародним рейтингом Paying Taxes 2020, проведеним PwC, Україна входить до числа 40 країн, які найдовше збирають податки. Незважаючи на позитивну динаміку останніх років, показник у 327,5 годин на рік є надзвичайно високим порівняно з розвиненими країнами [36]. Значні витрати, пов'язані з дотриманням податкового законодавства, як у плані часу, так і в плані грошей, є серйозним тягарем, особливо для малого бізнесу, і стимулюють ухилення від сплати податків через корупцію.

Одним із соціальних наслідків ухилення від сплати податків є виникнення соціальної несправедливості серед компаній. Суть цього явища полягає в тому, що компанія, яка не сплачує податки до державного бюджету, спонукає інших наслідувати таку поведінку. Це явище тісно пов'язане з недотриманням податкового законодавства і сприяє поширенню ухилення від сплати податків.

Дотримання податкового законодавства економічними суб'єктами є важливою частиною розуміння як причин, так і наслідків ухилення від сплати податків. Цей термін означає ступінь, у якій економічний суб'єкт фізичні та юридичні особи сумлінно сплачують податки. Низка досліджень у сфері оподаткування та тіньової економіки показує, що дотримання податкового законодавства економічними агентами - це поєднання податкової моралі та податкової системи загалом (правові та юридичні заходи).

Законодавчі ініціативи - це загальне визначення заходів уряду, спрямованих на забезпечення належної сплати податків. До таких заходів належать законодавчі ініціативи вищих органів влади, які встановлюють ставки податків, умови та способи їх сплати, а також відповідальність за порушення податкового законодавства. Виконавчі ініціативи полягають у регулюванні роботи контролюючих органів (податкової служби, бюро економічної безпеки), системи адміністрування податків тощо.

Ефективність податкової системи значною мірою визначає масштаби ухилення від сплати податків. Правильно побудована система максимізує податкові надходження до бюджету і водночас запобігає масовому ухиленню від сплати податків. І навпаки, податкова система, яка має багато недоліків або спрямована виключно на неналежну максимізацію надходжень, може стати причиною масового ухилення від сплати податків, що може завдати значної економічної шкоди.

З іншого боку, мораль податківців залежить від почуття соціальної справедливості серед учасників. У разі ситуації, коли певні компанії або групи компаній ухиляються від сплати податків, вони отримують значну перевагу перед своїми конкурентами, мінімізуючи власні витрати і тим самим збільшуючи свій прибуток. У конкурентів, які не вчиняють аналогічних протиправних дій, виникає відчуття соціальної несправедливості та невдоволення роботою контролюючих органів [4].

Для того щоб залишатися на плаву і конкурувати з неплатниками податків, цим фірмам також необхідно знижувати свої витрати за рахунок підвищення ефективності або ухилення від сплати податків. Таким чином, схожі настрої серед економічних суб'єктів можуть викликати "ефект доміно" і потрясти всю економіку.

Підсумовуючи вищесказане, можна відзначити, що на бажання ухилятися від сплати податків впливає велика кількість факторів, проте найочевиднішим є податкове навантаження на бізнес. Звичайно, схеми податкових пільг не зникають, а деякі з них навіть розвиваються. Однак останніми роками було вжито заходів для їх мінімізації: прийнято ефективне законодавство щодо уникнення оподаткування, відкрито ринок землі сільськогосподарського призначення, а податкові органи почали ефективно боротися з цими схемами. Однак найбільші випадки шахрайства - "сірі" зарплати та "сірий" імпорт - все ще зростають. Щоб їх мінімізувати, необхідно змінити законодавство та провести інституційні реформи.

1.3. Законодавче регулювання та протидія ухиленню від оподаткування

Згідно з Конституцією України всі громадяни та юридичні особи повинні сплачувати податки. Статтею 67 Конституції України закріплено обов'язок по сплаті податків та зборів відповідно до розмірів встановлених законодавством та закріплених у Податковому кодексі України. Відповідно до податкового законодавства, громадяни України повинні подавати податкові декларації за рік, що минув за місцем їх реєстрації. Таким чином, ухилення від сплати податків є протиправним діянням, спрямованим на заниження зобов'язань з податків, а доведений факт такого ухилення може нести за собою відповідальність у вигляді адміністративного, фінансового та кримінального покарання за ст. 111 Податкового кодексу України.

Стаття 164 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлює наступне: здійснення господарської діяльності без державної реєстрації як суб'єкта підприємницької діяльності або без одержання дозволу на провадження окремих видів підприємницької діяльності або провадження такої діяльності з порушенням умов ліцензії, а також без одержання ліцензії, ліцензії, якщо їх отримання передбачено законом (крім випадків, коли діє принцип мовчазної згоди), тягне за собою накладення штрафу від 1000 НМДГ (17000 грн.) до 2000 НМДГ (34000 грн.) [19].

За дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке саме правопорушення, або такі, що призвели до одержання доходу у значному розмірі, накладається штраф від двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (34 тис. грн.) до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (85 тис. грн.), а також конфіскацію виготовленої продукції, засобів виробництва, сировини та коштів, одержаних шляхом вчинення адміністративного правопорушення.

Відповідно до частини 2 статті 111 ПКУ, фінансова відповідальність за порушення податкового та іншого законодавства визначається та

застосовується відповідно до Податкового кодексу та інших законів. Відповідно до пункту 1 статті 115 ПКУ, якщо платник податків порушує Податковий закон та інші положення більше одного разу, контролюючий орган несе відповідальність за моніторинг дотримання положень, і за кожне повторне порушення має бути накладений окремий штраф (пеня) [30].

Іншими словами, фінансова відповідальність застосовується у вигляді штрафних санкцій (штрафів) та/або пені (рис. 1.1). Штраф (фінансова санкція, пеня) - це разові суми та/або пеня, що справляються з платників податків за порушення податкового та іншого законодавства, включаючи штрафи за порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

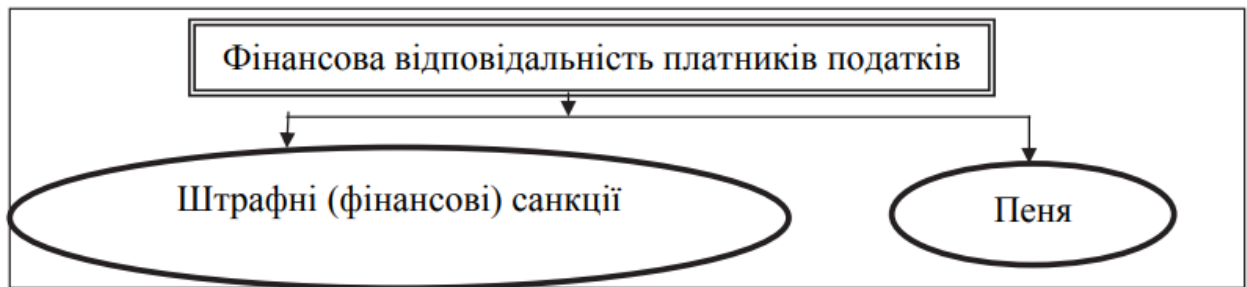

Рис. 1.1. Фінансова відповідальність за податкові правопорушення [4]

Пеня - це сума грошей у відсотковому відношенні, нарахованих на суму грошового боргу, не сплаченого у встановлений законом строк (стаття 14, пункт 1.162 ПКУ).

Відповідно до пункту 4 статті 129 ПКУ, пеня, визначена пунктом 129.1. 1 цієї статті, нараховується на суму податкового боргу (включаючи суму штрафних санкцій у раз наявності як таких та без урахування суми пені) із розрахунку 120% річних облікової ставки Національного банку України, що діє на день коли виник податковий борг або його частина, або на день його погашення (погашення частини), в залежності від того, яка з цих величин є більшою, та за кожний календарний день прострочення у його сплаті, із розрахунку відповідного відсотка [30].

Отже, на суму податкового боргу (враховуючи штрафні санкції за їх наявності) нараховується пеня. Що стосується штрафних (фінансових) санкцій за різні види податкових правопорушень, то їх перелік наведено у Додатку А. Разом з тим, за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), ЄСВ та страхових внесків на Фінансова відповідальність платників податків Штрафні (фінансові) санкції Пеня загальнообов'язкове державне пенсійне страхування передбачена відповідальність статтею 212 Кримінального кодексу України [20].

Згідно з цією статтею, ухилення від сплати податків є злочином у сфері господарської діяльності. Воно полягає в умисному ухиленні від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), передбачених податковою системою держави. Особливістю цієї статті є те, що в ній не вказано, які саме способи ухилення від сплати податків є караними. Проте в судовій практиці за цією статтею переважно порушуються справи за неподання документів до податкових органів, приховування прибутку або інших об'єктів оподаткування, заниження вартості об'єкта оподаткування, ухилення від взяття на податковий облік, особами, які можуть бути притягнуті до відповідальності за ч. 1 ст. 212, є «службові особи підприємства». Це означає, що суб'єктами правопорушення за законом можуть бути працівники, які беруть участь в управлінській діяльності юридичної особи, ведуть бухгалтерський облік господарської діяльності, несуть відповідальність за ведення податкового обліку, обчислення та сплату податків і зборів. Однак працівники, які будь-яким чином пов'язані з фінансовим або податковим обліком, але не несуть за нього відповідальності, можуть бути притягнуті до відповідальності як співучасники правопорушення, якщо є докази їхньої вини. Відповідно до ч. 1 цієї статті, відповідальність настає лише у разі ухилення від сплати податків у значних розмірах, що становлять не менше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, визначених законом.

Покаранням у випадку порушення ч. 1 ст. 212 КК України може бути штраф у розмірі від трьох до п'яти тисяч мінімумів доходів громадян. Також можливе накладення заборони на те, щоб обіймати керівні посади чи займатися окремими видами діяльності до трьох років. Зі збільшенням обсягів недоотримання бюджетом коштів збільшується відповідальність відповідно до ч. 2 та ч. 3 цієї ж статті, які розглядають правопорушення у великих та особливих розмірах відповідно. Великим розміром вважаються платежі понад п'ять тисяч неоподаткованих мінімумів громадян, в той час як особливо великими є ухилення, що перевищують сім тисяч установлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Зі збільшення розмірів правопорушень збільшується і розмір штрафів за їх здійснення. Для ухилень в особливо великих розмірах також можливе застосування конфіскації майна як форми відповідальності [20].

Іншим законодавчим інструментом донедавна була стаття 205 КК України «Фіктивне підприємництво». Вона встановлювала покарання для платників податків, що створювали фіктивні підприємства в цілях заниження бази оподаткування. Проте, в вересні 2019 року дана стаття була декриміналізована, а всі справи за нею закриті.

Боротьба з офшорними схемами здійснюється за рахунок положень статті 39 Податкового кодексу України (далі ПКУ) [22], що регулює трансфертне ціноутворення для транзакцій з пов'язаними особами. Відповідно до цієї статті операції компаній мають відповідати правилу витягнутої руки аби прирівнюватися до законних. За порушення умов трансфертного ціноутворення компанія може понести покарання у вигляді штрафу, в залежності від розмірів ухилення. В разі неподання компанією звіту про проведені нею контрольовані операції, на неї накладається штраф у розмірі 300 прожиткових мінімумів встановленого станом на 1 січня поточного року. За недекларування операцій у звіті накладається штраф у розмірі 1 відсотка від суми таких операцій, втім не більше ніж 300 прожиткових мінімумів. В разі неподання документів, щодо окремих

операцій компанії, штраф складе 3 відсотка від суми не задекларованих трансакцій, але не більше ніж 200 прожиткових мінімумів. Накладання штрафу за порушення трансакційного ціноутворення не звільняє підприємство від обов'язку доведення свої операцій до стандартів ПКУ.

Розглянуті норми законодавства є основою в боротьбі з ухиленням від сплати податків в Україні. Проте, їх існування не створює достатньо перешкод для зменшення податкових зобов'язань незаконними методами і підприємства України активно користуються цим. Крім того, окремі законодавчі норми використовуються податківцями для здійснення тиску на законослухняних платників податків, що ставить під сумнів необхідність існування такого законодавства. Попри існування окремих недоліків, успішна боротьба з ухиленням від сплати податків буде неможливою у випадку процвітання корупції. Адже у разі, якщо платники податків можуть вплинути на доброчесність контролюючих органів за допомогою фінансових важелів, жодне законодавство не зможе запобігти масовим ухиленням.

Висновки до розділу 1

У процесі написання першого розділу роботи було розглянуто теоретичні аспекти ухилення від оподаткування, проведено дослідження соціально-економічного впливу явища ухилення від оподаткування, а також було проведено дослідження законодавчого регулювання та протидії ухилення від оподаткування.

В процесі дослідження було розглянуто сутність явища ухилення від сплати податків та виявлено основні фактори, що сприяють поширенню цього явища. Так було з'ясовано, що ухилення від сплати податків - це використання законних методів для зменшення податків, а також використання оптимальних методів бухгалтерського обліку, зміну організаційно-правової форми бізнесу, використання правових лазівок, а іноді навіть припинення офіційної діяльності та перехід у тіньову економіку.

Основними факторами, що сприяють ухиленню від оподаткування є моральні, політичні, економічні, технічні та правові. Всі ці фактори є дуже актуальними в Україні, оскільки має місце нестабільність економіки та політично-правової ситуації, яка в свою чергу обумовлює зниження платоспроможності платників податків.

Розглядаючи соціально-економічний вплив ухилення від сплати податків, було зроблено висновки, що якщо доходи приховуються від оподаткування, то це, в першу чергу, означає недостатнє наповнення бюджету, а отже, неможливість повноцінного фінансування державних програм: виробництво суспільних благ, виплату соціальних допомог, пенсій тощо.

Зростання тіньової економіки призводить до структурних деформацій, дестабілізує соціально-економічний розвиток країни, негативно впливає на процес творення державного устрою, пригнічує розвиток демократії в суспільстві та зупиняє процес європейської інтеграції України.

При дослідженні законодавства щодо ухилення від сплати податків та заходів боротьби з ним було взято до уваги основні санкції, передбачені Податковим кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України, за такі правопорушення.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ СХЕМ ТА МАСШТАБІВ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ ПІДПРИЄМСТВАМИ СТРАХОВОЇ ГАЛУЗІ

2.1. Особливості оподаткування страхового бізнесу в Україні та можливі схеми ухилення від оподаткування

Перш ніж перейти до розгляду особливостей оподаткування страхового бізнесу в Україні та можливих схем ухилення від оподаткування страховими компаніями, розглянемо визначення сутності страхових компаній та страхової діяльності. Що допоможе краще розібратись з особливостями ведення даного виду діяльності в Україні та виявити можливі проблеми і схеми ухилення від оподаткування.

Страхові компанії - це спеціалізовані установи, які виконують функції страхування, тобто формують цільові грошові фонди за рахунок коштів підприємств, організацій, установ та фізичних осіб і використовують ці фонди для здійснення виплат у разі настання певних подій (страхових випадків). Страхові компанії формують грошові фонди шляхом збору страхових внесків від юридичних та фізичних осіб на підставі укладених з ними договорів. Страхові компанії спеціалізуються на таких видах страхування: майнове, особисте, страхування відповідальності або перестрахування [4324].

Страхування – вид цивільно-правових відносин, спрямований на захист майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання подій, передбачених договором страхування (страхових подій), за рахунок коштів, що виникають внаслідок сплати страхових виплат фізичними та юридичними особами. осіб (страхові премії, страхові премії) (згідно із Законом України "Про страхування") [43].

До страховиків, які мають право здійснювати страхову діяльність в Україні, належать:

1. Фінансові установи, створені у формі товариств;
2. Постійні представництва у формі філій іноземних страхових компаній, які також отримали в установленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності.

На даний момент ринок страхових послуг в Україні переживає не найкращі часи. Спочатку криза пов'язана з епідемією Covid-19, потім початок повномасштабного вторгнення росії в Україну, кількість страхових компаній поступово скорочується, знижуються прибутки, збільшуються виплати потерпілим. Проте ще однією проблемою з якою постійно стикаються страхові компанії є податкова реформа та по факту подвійне оподаткування страхової діяльності, яке страхові компанії здебільшого вважають несправедливим та шукають схеми, які б допомогли оптимізувати оподаткування. Часто такі схеми є не законними. Тож розглянемо по порядку, що саме не влаштовує представників страхових компаній в питаннях оподаткування.

Остання реформа оподаткування страхової діяльності, яка відбулася у 2015 році, була розцінена страховиками як дискримінаційна та така, що загрожує їхньому бізнесу.

Спочатку розглядалося питання про включення страхового ринку в загальну систему оподаткування, але це призвело до подвійного оподаткування. Податковий кодекс України [30], до якого були внесені зміни з 1 січня 2015 року, передбачає запровадження змішаної системи оподаткування для страховиків: Замість податку на премії та податку на прибуток від іншої діяльності було запроваджено ставку податку у розмірі 3% на премії (страхові виплати) та ставку податку у розмірі 18% на прибуток від усієї господарської діяльності страховика (страхової, фінансової та іншої діяльності). Якщо попередня система оподаткування страхового бізнесу передбачала 3% податок на суму доходу від страхової діяльності, то тепер це

"змішана" система, в якій до 3% додається додатковий 18% податок на прибуток.

На думку вітчизняних дослідників, можна виділити як позитивні так і негативні сторони кожної з цих систем оподаткування страхових компаній, проте всі вони погоджуються, що негативних сторін стало більше (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Порівняльна характеристика систем оподаткування страхової діяльності до 01.01.2015 та після 01.01.2015

Характеристика	Система оподаткування страхового бізнесу після 01.01.2015	Система оподаткування страхового бізнесу до 01.01.2015
Позитивні зміни	- встановлення нульової ставки податку на страхові внески з окремих видів страхування	- прозорість системи, сплата лише 3 % від отриманих страхових внесків; – простота розрахунків для контролюючих органів
Негативні зміни	- збільшення податкового навантаження; - механізм оподаткування ускладнився; - зміни призвели до зменшення страхових компаній на ринку;	– необхідність сплачувати податки, навіть якщо страховий бізнес є збитковим.

Джерело: складено автором за даними [30]

Відповідно, чинне законодавство [30] визначає два об'єкти оподаткування для страховиків (рис. 2.1): прибуток страховика від страхової та нестрахової діяльності (за ставкою 18%) та дохід від страхової діяльності, який оподатковується за різними ставками (3% для договорів страхування, що підлягають оподаткуванню, та 0% для договорів довгострокового страхування життя, договорів добровільного медичного страхування та договорів страхування, укладених у межах недержавного пенсійного забезпечення, у тому числі договорів страхування додаткової пенсії).

Отже, об'єктами оподаткування є:

1. За загальними правилами - прибуток від страхової та нестрахової діяльності, який оподатковується за загальною ставкою 18%;
2. За спеціальними правилами - прибуток від страхової діяльності, який оподатковується за різними ставками.

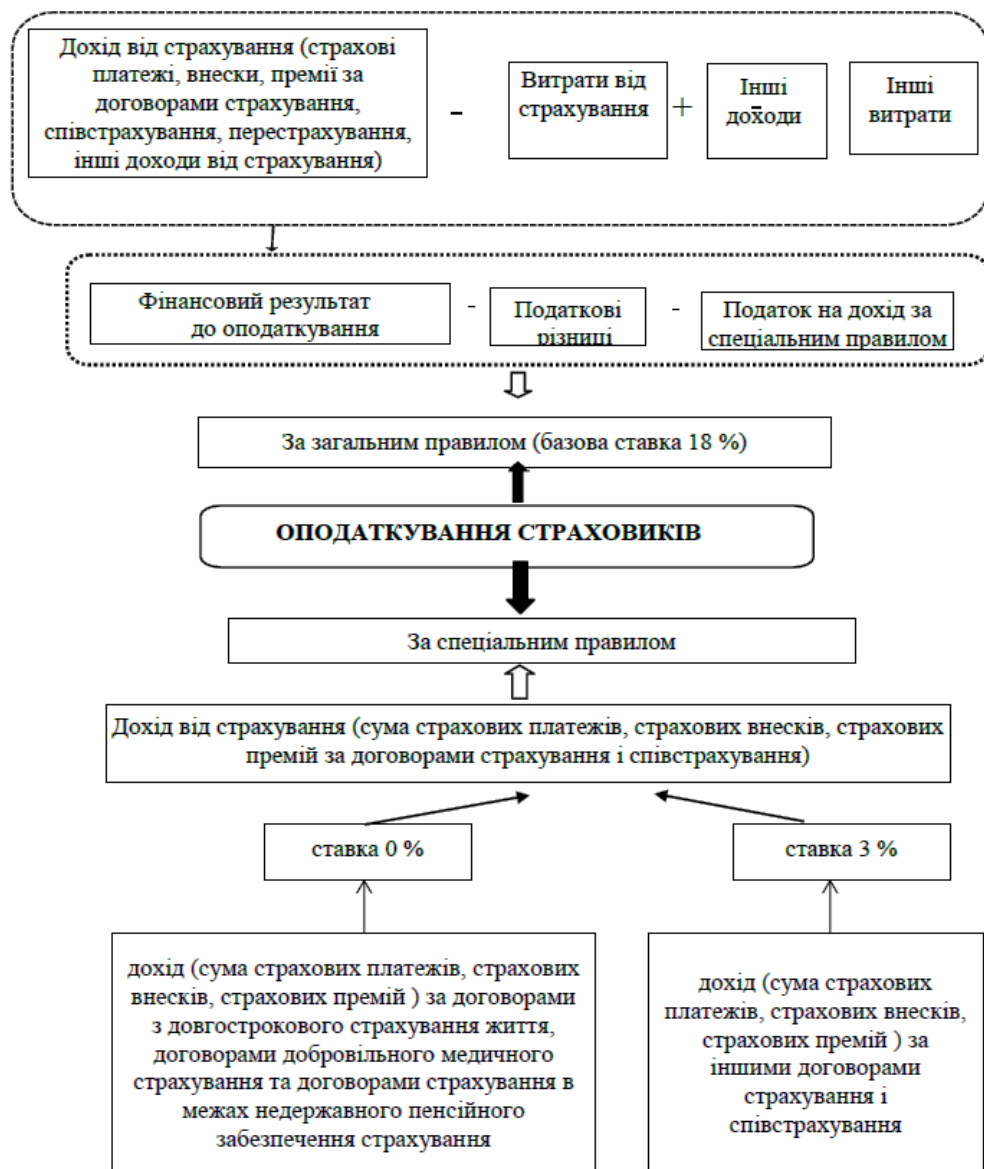

Рис. 2.1. Схема оподаткування страхових компаній [31]

Ці зміни мали б стримувати страховиків від оптимізації податку на прибуток та використання інших фінансових моделей для стимулювання розвитку традиційних видів страхування і, звійсно, збільшення надходжень до бюджету.

Однак існування альтернативного податку на страхові премії - податку на валовий прибуток - заохочує український страховий сектор ухилятися від сплати податків, що, в свою чергу, призводить до податкових зловживань. Пан Онишко зазначає, що існує низка схем, які використовуються для зменшення прибутку або уникнення сплати податку на прибуток. Зокрема,

порівнюючи окремі статті фінансової звітності страхової компанії між собою та з річною податковою декларацією, можна виявити можливі суми прихованих прибутків [42].

Слід зазначити, що в багатьох розвинених податкових системах світу поширеною практикою є обкладання страхових компаній податком на прибуток разом з певною формою альтернативного податку на страховий бізнес. Крім валових премій, база альтернативного оподаткування може також включати активи, капітал, технічні резерви тощо. У більшості цих країн прямий податок на прибуток існує поряд з податком на валові премії, які не зменшуються на суму перестрахових виплат за договорами перестрахування [44].

Цікавим є досвід інших країн в оподаткуванні страхових премій. Об'єктом цього податку є всі платежі, що здійснюються страхувальником як винагорода за надані страхові послуги. Оподатковується премія (або її аналог), отримана як винагорода за надані в країні страхові послуги, а платниками податку на страхові премії є страхові компанії-резиденти та нерезиденти, незалежно від їх організаційно-правової форми. З точки зору теорії національного страхового регулятивного оподаткування, податок на страхові премії є абсолютно окремим інструментом і його слід відрізняти від ПДВ та податку з обороту, які також широко застосовуються за кордоном.

У багатьох країнах-членах Європейського Союзу страхові компанії підпадають під дію дворівневої системи оподаткування, яка наразі застосовується в Україні. Звичайно, їхній досвід різниться з точки зору ставок податків та інших особливостей, але він свідчить про те, що оптимальне оподаткування компаній є необхідною умовою для розвитку будь-якої галузі. Однак слід зазначити, що ринки в зарубіжних країнах добре розвинені, а український страховий ринок все ще перебуває на стадії становлення. Тому необхідно забезпечити оподаткування страхового бізнесу таким чином, щоб сприяти його подальшому функціонуванню та розвитку. Цікавим міжнародним досвідом, який може бути запозичений, є

запровадження пільгової системи оподаткування прибутку для малих страхових компаній, з прогресивною шкалою ставок податку залежно від розміру страхового бізнесу.

Щодо оптимальної системи оподаткування страхового бізнесу в Україні, яка б сприяла розвитку страхового ринку, слід зазначити, що в наукових колах вже давно пропонуються підходи до формування умов для такої системи, зокрема можливість запровадження різних ставок оподаткування для різних видів страхування. Цей підхід набув подальшого розвитку в роботах українських дослідників, які шляхом розрахунків спробували визначити оптимальні ставки оподаткування прибутку страховиків залежно від виду, напряму, обсягу та результативності їхньої діяльності.

Розглянемо основні схеми ухилення від оподаткування, які застосовуються підприємствами в Україні. Серед методів ухилення від сплати податків, що є найбільш поширеними для економіки України є заниження чи приховування об'єкту оподаткування та неподання документів пов'язаних з обчисленням податкових зобов'язань. Приховування об'єкту оподаткування, наприклад прибутку, полягає формуванні податкової документації таким чином, що формально підприємство не має його на своєму балансі. Так наприклад, в кінці облікового періоду в компанії відсутній прибуток відповідно до документації. Проте, по факту прибуток приховується від органів податкового контролю за рахунок завищення валових витрат. За рахунок підвищення валових витрат прибуток підприємства частково зменшується або і зовсім зникає. У випадку сплати податку на прибуток підприємств об'єктом оподаткування є прибуток, тому за його відсутності підприємство не потребує здійснювати виплати до державного бюджету [7].

Найпоширенішою формою ухилення від сплати податків є "псевдоперестрахування". Суть цієї схеми полягає в тому, що перестраховальні платежі спрямовуються в "податкову яму" - компанії, яка

ліквідується через фіктивне банкрутство та подає неправдиві заяви. Схемою користуються малі компанії та компанії, які беруть на себе ризики, що перевищують їхні активи. Виявити псевдострахування можна, проаналізувавши конкретні страхові контракти та загальний баланс компанії [724].

Існує ще одна система ухилення страховиків від сплати податків. Однак про неї рідко говорять. Страхові компанії часто мають так звані венчурні фонди. Ці структури призначені для інвестування в ризиковані інноваційні проекти і звільнені від оподаткування згідно з чинним законодавством. Страхова компанія приховує борг перед венчурним фондом, а потім поступово погашає його, щомісяця перераховуючи на рахунок реальні гроші. Звичайно, венчурна компанія не сплачує податок з цих переказів. Потім гроші повертаються до страхової компанії.

Існує також таке поняття, як офшорні страхові компанії. Основна система офшорного страхування базується на переказі страхових премій іноземним страховим компаніям, прибуток яких не обкладається податками. Основною метою створення таких компаній є уникнення оподаткування, нелегальне вивезення капіталу, створення неформальних грошових фондів та відмивання грошей [4].

2.2. Аналіз грошових потоків та грошових надходжень страхової компанії на прикладі СК «Країна»

У контексті управління корпоративними фінансами все більше уваги приділяється організації грошових потоків, які впливають на економічні результати діяльності компанії. З розвитком фінансового менеджменту ця категорія все більше набуває практичного застосування і потребує поглибленого розгляду з науково-теоретичної точки зору. Реалізація більшості бізнес-рішень передбачає використання грошових коштів. Управління грошовими потоками має на меті підтримання необхідного

обсягу оборотного капіталу, фінансування основних засобів компанії, здійснення довгострокових фінансових інвестицій та підтримання платоспроможності і фінансової стійкості компанії в цілому.

Фінансові потоки страховика завжди регулюються окремими правовими актами, локальними нормативними актами та стандартами, що визначають діяльність страхової компанії. Фінансові потоки – це надходження, перетворення та витрачання фінансових ресурсів, що виникають у процесі фінансово-господарської діяльності. Позитивні фінансові потоки означають приплив ресурсів, тоді як негативні фінансові потоки означають відтік ресурсів. Фінансові потоки сприяють не тільки збільшенню або зменшенню капіталу, а й перетворенню його з однієї форми в іншу.

Основним джерелом грошових надходжень страховика є страхові премії, а відтоків — страхові платежі та операційні витрати. Грошові кошти створюються в процесі господарської діяльності, включаючи операційну, інвестиційну та фінансову діяльність.

1. поточна страхова діяльність. У цьому випадку страхові премії, претензії, доходи, витрати та інші грошові потоки, пов'язані зі страховим бізнесом, відображають поєднання страхування та перестрахування.

2. інвестиційна діяльність. Ця сфера включає грошові потоки, пов'язані з купівлею та продажем цінних паперів, іпотекою нерухомості, землі та інших активів.

3. фінансова діяльність. Ця сфера включає грошові потоки, що використовуються для випуску та зворотного викупу раніше проданих акцій, запозичення та погашення боргу та виплати дивідендів акціонерам.

Результати руху грошових потоків звітного періоду страхової компанії відображаються у формі фінансової звітності "Звіт про рух грошових коштів", що має велику аналітичну цінність з метою управління.

Проведемо аналіз форми фінансової звітності "Звіт про рух грошових коштів" СК «Країна» за 2020-2022 роки (табл. 2.2). Для цього використаємо

Продовження таблиці 2.2

Витрачання на сплату заборгованості з фінансової оренди	-	566	-	566	-566	0	-	-100,00	-
Інші платежі	9	-	-	-9	0	-9	-100,00		-100,00
Чистий рух коштів від фінансової діяльності	-9	-566	-	-557	566	9	6188,89	-100,00	-100,00
Чистий рух грошових коштів за звітний період	32373	6902	-32086	-25471	-38988	-64459	-78,68	-564,88	-199,11
Залишок коштів на початок року	48304	85879	90714	37575	4835	42410	77,79	5,63	87,80
Вплив зміни валютних курсів на залишок коштів	5202	-2067	12813	-7269	14880	7611	-139,73	-719,88	146,31
Залишок коштів на кінець року	85879	90714	71441	4835	-19273	-14438	5,63	-21,25	-16,81

Складено автором за даними фінансової звітності підприємства [41]

За підсумками 2020 року чисті грошові потоки від операційної діяльності та інвестицій є позитивними, а від фінансової діяльності – від’ємними. Це означає, що СК «Країна» через свою операційну діяльність, зокрема через доходи від страхових премій, має достатньо коштів, щоб мати можливість їх інвестувати та повністю фінансувати свою діяльність. Крім того, для інвестування підприємству достатньо лише власних коштів.

Чистий грошовий потік від усіх видів діяльності компанії залишиться позитивним у 2020 році, тому можна сказати, що менеджмент компанії повністю виконав свої обов'язки. Суть такої структури грошових потоків полягає в наступному: компанія використовує грошові кошти від операційної діяльності та грошові кошти від інвестиційної діяльності для придбання основних засобів (конверсія матеріальних необоротних активів, інвестиції в нематеріальні активи та довгострокові інвестиції).

У 2021 та 2022 роках ситуація з грошовими потоками змінюється в гіршу сторону. Підприємство отримує негативні результати в результаті операційної діяльності 16082 тис. грн. та 31658 тис. грн. за 2021 та 2022 рік відповідно. У 2021 році ситуацію рятує отриманий результат від інвестиційної діяльності, який склав 23550 тис. грн. тому чистий рух грошових коштів за 2021 рік мав позитивне значення, а саме -6902 тис. грн. У 2022 році ж страхова компанія отримала негативне значення чистого руху

грошових коштів і від інвестиційної діяльності, а саме -428 тис. грн. Тому чистий рух грошових коштів за рік склав -32086 тис. грн., що в свою чергу негативно вплинуло на залишок грошових коштів на кінець року – 71441 тис. грн. Це найнижчий показник за три роки. Така ситуація пов'язана з негативною ситуацією в країні, яка є наслідком повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року.

На рисунку 2.2 наведено динаміку показників чистого руху грошових коштів по всіх видах діяльності СК «Країна» по роках.

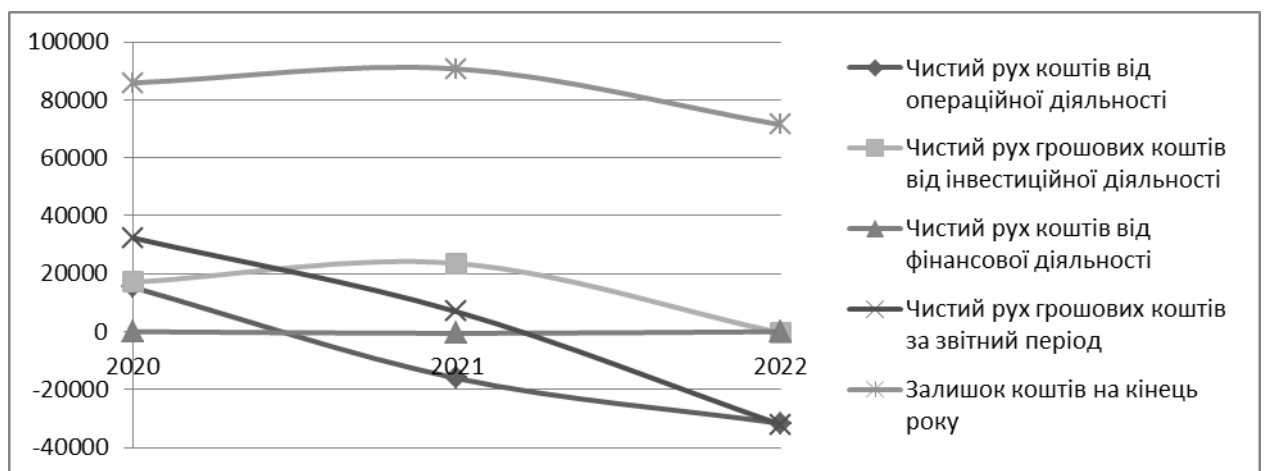

Рис. 2.2. Динаміка показників чистого руху грошових коштів по всіх видах діяльності СК «Країна» за 2020-2022 роки [41]

Якщо ж розглядати структуру Звіту про рух грошових коштів СК «Країна», то можна відмітити, що головними статтями, що формують результат руху від операційної діяльності це надходження від страхових премій, а також витрачання на оплату зобов'язань за страховими контрактами та інші витрачання. Ці статті у 2022 році в порівнянні з 2020 знизились на 9,89%, 7,27% та 1,88% відповідно.

В структурі грошових коштів від інвестиційної діяльності найбільшу частку становлять надходження від реалізації фінансових інвестицій, а також надходження від отриманих відсотків. Надходження від реалізації фінансових інвестицій у 2021 році знизились на 66,81% у порівнянні з 2020

роком, у 2022 році цей показник збільшився на 184,62% в порівнянні з 2021 роком.

Розглянемо структуру надходжень від зароблених страхових премій за видами страхування, оскільки це головна стаття надходжень від операційної діяльності підприємства (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Чисті зароблені премії за видами страхування

Показники	Добровільне медичне страхування	Страхування здоров'я на випадок хвороби	Страхування наземного транспорту	ОСЦПВ	Інші види страхування	Всього
2022 рік, тис. грн.						
Надходження від зароблених страхових премій	171623	130871	53939	107343	25187	488961
Підписані премії	165733	123990	54927	110940	30463	486053
Премії передані в перестраховання			7472		3710	11182
Резерв незароблених премій на початок періоду	13990	6944	21716	50560	5445	98654
Резерв незароблених премій на кінець періоду	8100	65	14978	54157	6617	83918
Частка перестраховиків в резерві незароблених премій на початок періоду	-	-	2830	-	600	3430
Частка перестраховиків в резерві незароблених премій на кінець періоду	-	130870	2576	-	207	2783
2021 рік, тис. грн.						
Надходження від зароблених страхових премій	216425	183896	72383	130307	34668	637679
Підписані премії	218051	184552	86088	135304	43437	667433
Премії передані в перестраховання	-	-	9114	-	7689	16804
Резерв незароблених премій на початок періоду	13146	6677	18026	48393	4650	90893

Продовження табл.2.3

Резерв незароблених премій на кінець періоду	14773	7333	22931	53389	5750	104176
Частка перестраховиків в резерві незароблених премій на початок періоду	-	-	2674	-	614	3289
Частка перестраховиків в резерві незароблених премій на кінець періоду	-	-	2988	-	634	3622
2020 рік, тис. грн.						
Надходження від зароблених страхових премій	190462	145236	59859	119126	27952	542634
Підписані премії	183925	137601	60956	123118	33807	539407
Премії передані в перестраховування	0	0	8292	0	4117	12409
Резерв незароблених премій на початок періоду	15526	7707	24099	56109	6043	109484
Резерв незароблених премій на кінець періоду	8441	68	15608	56436	6896	87448
Частка перестраховиків в резерві незароблених премій на початок періоду	-	-	71712	-	15216	86928
Частка перестраховиків в резерві незароблених премій на кінець періоду	-	-	2573	-	591	3164

Складено автором за даними фінансової звітності підприємства [41]

Пріоритетними видами діяльності СК «Країна» протягом трьох років були страхування наземного транспорту (близько 11%), обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів (близько 20-22%), добровільне медичне страхування (33-35%) та страхування здоров'я на випадок хвороби (26-28%).

Наступним кроком проаналізуємо грошові потоки пов'язані зі страховими відшкодуваннями (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Страхові відшкодування (страхові виплати) за видами страхування

Показники	Добровільне медичне страхування	Страховання здоров'я на випадок хвороби	Страховання наземного транспорту	ОСЦПВ	Інші види страхування	Всього
Страхові відшкодування у 2022 році	121243	34529	34483	48230	12512	250997
Страхові відшкодування у 2021 році	159352	87849	47211	59662	2576	356650
Страхові відшкодування у 2020 році	125842	51953	36508	48645	7724	270673

Складено автором за даними фінансової звітності підприємства

Найбільша сума страхових виплат припадає на 2021 рік. Найбільша частка страхових виплат припадає на добровільне медичне страхування, а саме 44-48%, однакову частку займають страхування здоров'я на випадок хвороби та страхування наземного транспорту (14-25%), ОСЦПВ займає 17-19%, інші види страхування займають від 1% до 3%.

На рисунку 2.3 наведено динаміку страхових премій та страхових відшкодувань по рокам.

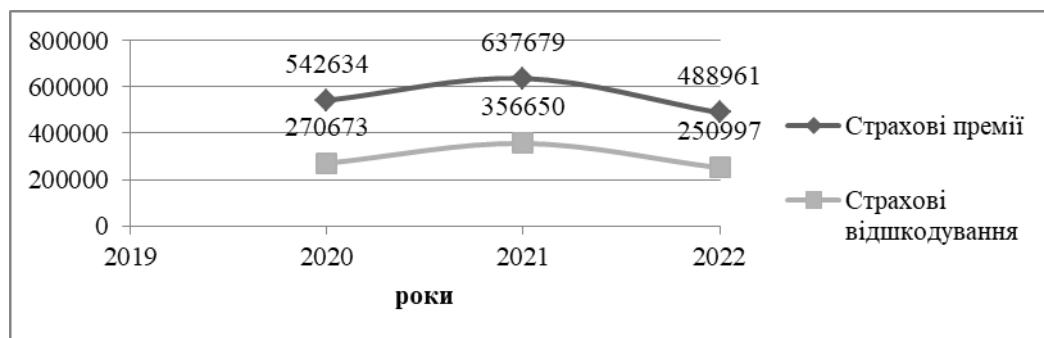

Рис. 2.3. Динаміка грошових потоків, пов'язаних з страховими преміями та страховими виплатами [41]

Завершальним етапом виступає аналіз ефективності руху грошових потоків СК «Країна» (2.5).

Таблиця 2.5

Аналіз ефективності руху грошових потоків СК «Країна»
за 2020-2022 рр.

Показник	2020	2021	2022	Відхилення	
				2021/2020	2022/2021
1	2	3	4	5	6
Вихідні дані					
Приток грошових коштів, всього	637 801	702 271	578 704	64 470	-123 567
Приток грошових коштів від операційної діяльності	552 289	649 460	495 855	97 171	-153 605
Відтік грошових коштів, всього	605 428	695 369	610 790	89 941	-84 579
Відтік ГК по операційній діяльності	536 977	665 542	527 513	128 565	-138 029
Відтік ГК по інвестиційній діяльності	68 442	29 261	83 277	-39 181	54 016
Відтік ГК по фінансовій діяльності	9	566	0	557	-566
Середній залишок грошових коштів	85 879	90 714	71 441	4 835	-19 273
Поточні зобов'язання	24 928	23 644	29 260	-1 284	5 616
Чистий прибуток (збиток)	12 095	811	-5 067	-11 284	-5 878
Середньорічна сума ДЗ	30 218	36 385	30 577	6 167	-5 808
Чистий грошовий потік, всього	32 373	6 902	-32 086	-25 471	-38 988
Чистий ГП від поточної діяльності	15 312	-16 082	-31 658	-31 394	-15 576
Виплата за позиками	0	0	0	0	0
Виплата дивідендів	0	0	0	0	0
Зміна залишків матеріальних оборотних активів	600	475	910	-125	435
Чисті зароблені страхові премії	530 967	613 513	496 760	82 546	-116 753
Приток грошових коштів від інвестиційної діяльності	85 512	52 811	82 849	-32 701	30 038
Приток грошових коштів від фінансової діяльності	0	0	0	0	0
Розрахунок					
Коефіцієнт ліквідності грошового потоку	1,05	1,01	0,95	-0,04	-0,06
Коефіцієнт поточної платоспроможності	1,03	0,98	0,94	-0,05	-0,04
Коефіцієнт абсолютної платоспроможності	3,45	3,84	2,44	0,39	-1,40
Достатність грошового потоку від операційної (поточної) діяльності для погашення зобов'язань	1	1	1	0,00	0,00
Достатність ГК для самофінансування	1701	-28	0	-1 729,75	28,41
Коефіцієнт достатності чистого грошового потоку	25,5	-33,9	-34,8	-59,38	-0,93

Продовження таблиці 2.5

Коефіцієнт покриття грошовими коштами	1,05	1,06	0,93	0,01	-0,14
Коефіцієнт покриття грошовими коштами поточної діяльності	1,19	1,11	1,08	-0,08	-0,04
Коефіцієнт оборотності грошових коштів, оборотів	6,18	6,76	6,95	0,58	0,19
Період обороту грошових коштів, днів	59	54	52	-5,07	-1,48
Коефіцієнт ефективності грошових потоків	0,05	0,01	-0,05	-0,04	-0,06
Рентабельність притоку грошових коштів	0,02	0,00	-0,01	-0,02	-0,01
Дохідність відтоку грошових коштів	0,02	0,00	-0,01	-0,02	-0,01
Рентабельність залишку грошових коштів	0,14	0,01	-0,07	-0,13	-0,08
Рентабельність грошових витрат від операційної діяльності (поточна)	0,03	-0,02	-0,06	-0,05	-0,04
Коефіцієнт інвестиційного притоку	1	1	1	-	-
Коефіцієнт фінансового притоку	-	-	-	-	-
Коефіцієнт грошового покриття дивідендних виплат	-	-	-	-	-
Грошова рентабельність продажу	0,03	-0,03	-0,06	-0,06	-0,04

Складено автором за даними фінансової звітності підприємства [41]

Показник, що характеризує ліквідність грошового потоку вказує на те, чи вхідний грошовий потік покриває відтік грошових коштів у 2020 та 2021 роках, проте у 2022 цей показник нижче нормативного. Нормативне значення коефіцієнта більше 1. Це свідчить про проблеми з ліквідністю, в майбутньому це може стати причиною погіршення платоспроможності підприємства. Коефіцієнт поточної ліквідності характеризує здатність доходів від операційної (поточної) діяльності покрити витрати від цієї ж діяльності – за 2021 та 2022 роки спостерігається погіршення цього показника з 1,03 у 2020 році до 0,94 у 2022 році.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності показує, чи підприємство має достатньо грошових коштів для негайного погашення всіх поточних зобов'язань, з таблиці 2.5 бачимо, що грошових коштів достатньо проте спостерігається погіршення цього показника на з 3,45 у 2020 році до 2,44 у 2022 році.

Позитивний потік грошових коштів зменшився за три роки і у 2022 році становить 578 704 тис. грн. Коефіцієнти дохідності або рентабельності грошових потоків за останні 2 роки знизився, та у 2022 році взагалі мають негативне значення через отримані чисті збитки підприємства.

Загалом можна сказати, що всі розраховані показники свідчать про проблеми в управлінні грошовими потоками в СК «Країна», пов'язано це насамперед з кризами з якими стикнулась компанія через пандемію Covid-19, повномасштабне вторгнення росії та всіма ризиками пов'язаними з веденням бойових дій на території України.

2.3. Аналіз ефективності податкового контролю над страховими компаніями

Податкове регулювання діяльності фінансових посередників направлено на виконання наступних завдань:

- забезпечення держави фінансовими ресурсами;
- стимулювання вкладення коштів у реальний сектор економіки;
- створення умов для регулювання фінансового сектора економіки країни;
- збільшення кредитного та інвестиційного потенціалу фінансових посередників;
- нейтралізація економічних нерівностей, що виникають у процесі ринкових відносин;
- обмеження можливості використання різних схем оптимізації фінансових потоків як самих фінансових посередників, так і підприємств-клієнтів;
- розробка раціональної та справедливої системи оподаткування.

У своїх звітах щодо контрольно-перевірочної роботи податківці не поділяють суб'єкти господарювання за галузями економіки, тому

ефективність податкового контролю над страховими компаніями спробуємо оцінити в складі загальної ефективності податкового контролю над всіма суб'єктами господарювання України, оскільки страхові компанії є частиною загальної економіки країни та в середньому показник ефективності контролю буде середнім по всім суб'єктам господарювання.

Отже, на рис. 2.4 наведено динаміку податкових надходжень у доходах Зведеного бюджету України та їх питома вага доходах Зведеного бюджету України за період 2020-2022 рр.

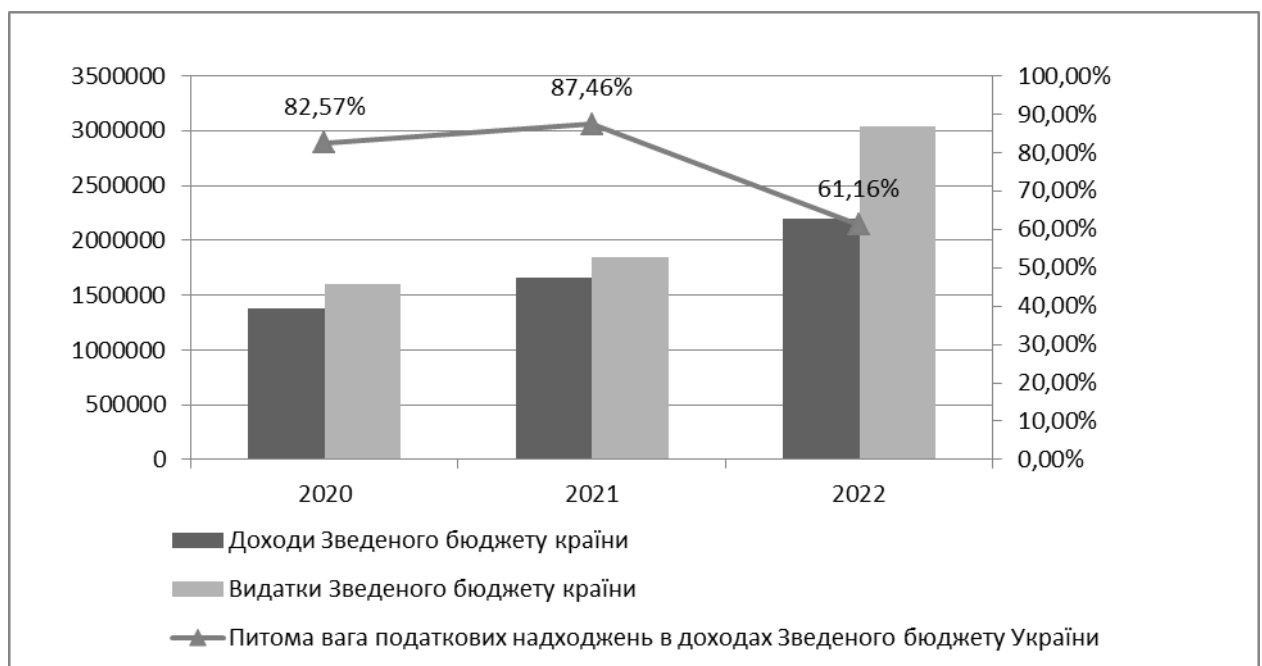

Рис. 2.4. Зміна розміру податкових надходжень у доходах Зведеного бюджету України та їх питома вага за період 2020-2022 рр. [24]

Як видно з графіку на рис. 2.4 більша частина усіх доходів Зведеного бюджету контролюється податківцями, проте у 2022 році частка скоротилась з 82% до 61%.

Висока доля саме податкових надходжень у доходах зведеного бюджету свідчить про те, що від того на скільки ефективною є контрольна робота податкових органів залежить виконання встановлених планових показників наповнення бюджету доходами на всіх рівнях бюджетної ієрархії.

Оцінка ефективності податкового контролю, дає змогу зробити висновки, що в останні роки цей показник зростає. Це підтверджується низкою конкретних показників. Таким чином, рівень макроекономічного навантаження контрольно-перевірочних заходів за період 2020-2022 рр. скоротився з 0,18 % від обсягу ВВП у 2020 р. до значення 0,10% у 2022 р. (рис. 2.5).

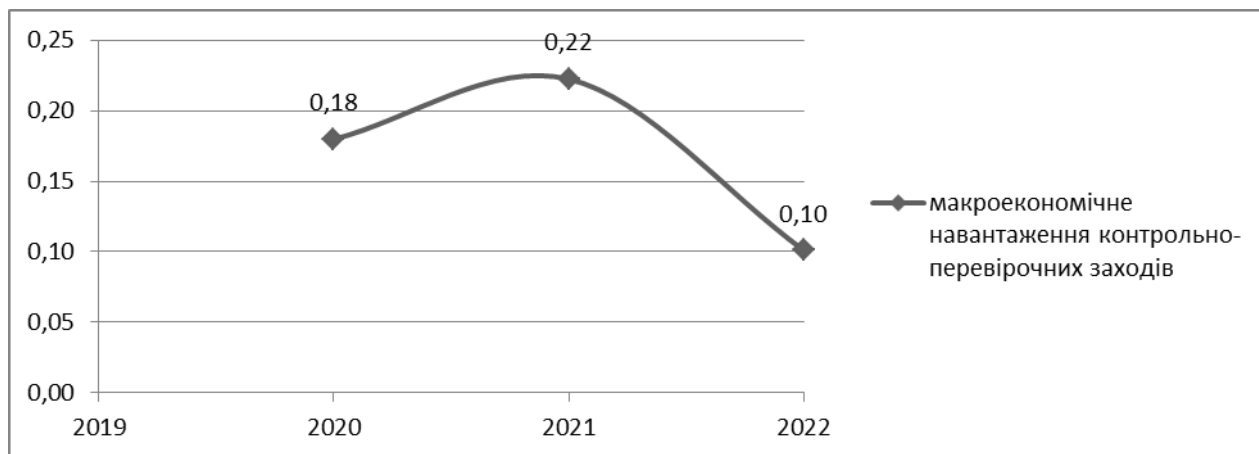

Рис. 2.5. Динаміка макроекономічного навантаження контрольно-перевірочних заходів за період 2020-2022 рр., % [24]

Зменшення макроекономічного навантаження контрольно-перевірочних заходів свідчить про зменшення питомої ваги доданих перевірок податкових платежів у загальному обсязі ВВП, що свідчить про відносне зростання в ці роки податкової культури та податкової дисципліни в суспільстві, а також як ефективність податкового контролю.

Але негативним є те, що на фоні зменшення кількості перевірок документів зменшуються додаткові грошові зобов'язання за перевіркою документів (рис. 2.6). Тобто ефективність роботи податківців прямо залежить від кількості проведених перевірок, а це так би мовити екстенсивний шлях до зростання.

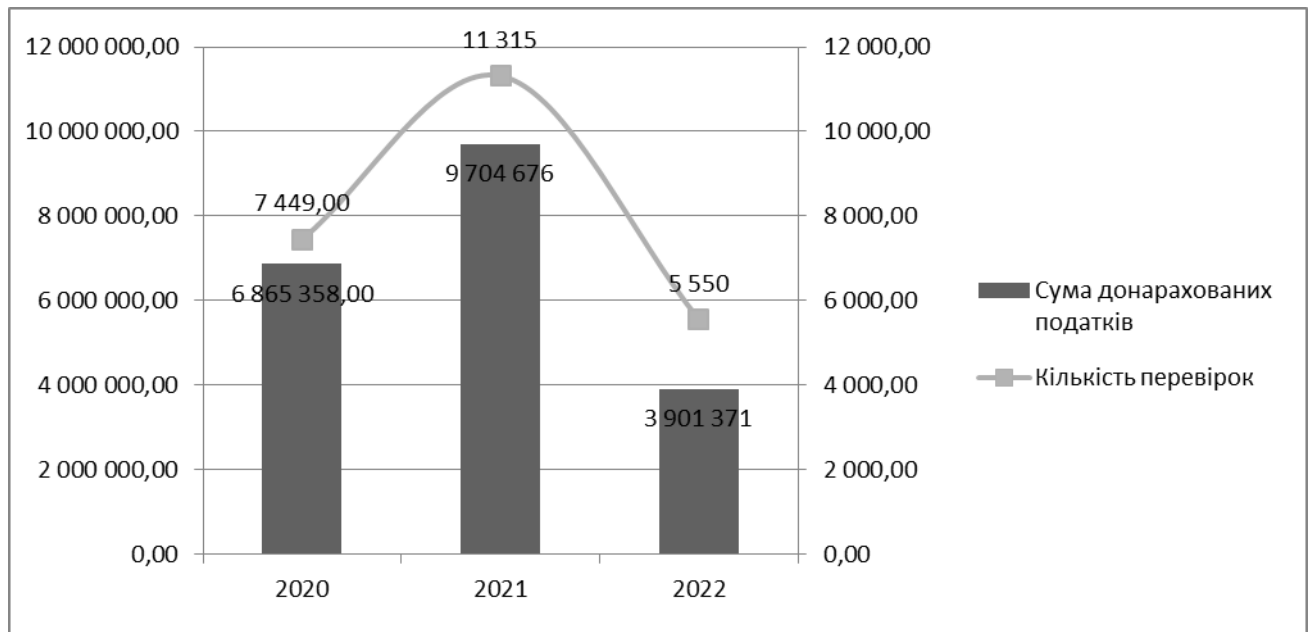

Рис. 2.6. Динаміка кількості документальних перевірок та донарахованих грошових зобов'язань за актами перевірок за період 2020-2022 рр. [26]

Якщо розглядати структуру податкових перевірок, то можна сказати, що позапланових перевірок в рази більше (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка кількості проведених документальних податкових перевірок за видами за період 2020-2022 рр.

Рік	Всього перевірок	Планові перевірки	Позапланові перевірки
2020	7 449	1 069	6 380
Питома вага	100	14	86
2021	11 315	2 305	9 010
Питома вага	100	20	80
2022	5 550	597	4 953
Питома вага	100	11	89

Складено автором за даними [26]

Останніми роками найбільшу увагу під час проведення позапланових перевірок приділяється розслідуванню учасників схем ухиляння податку на додану вартість. На відміну від документальних перевірок, кількість яких скорочується, кількість реальних податкових перевірок з кожним роком

зростає. У таблиці 2.7 наведено дані щодо основних показників проведення позапланових перевірок за період з 2021-2022 рр.

Таблиця 2.7

Основні показники проведення позапланових перевірок за січень – грудень

2022 року порівняно з 2021 роком

Показники	м. Київ		по Україні	
	2021	2022	2021	2022
Рівень стягнення, %	20,88	2,33	41,8	12,2
Рівень узгодженості донарахованих сум, %	58,4	357,6	18,5	54,2
Донараховано узгоджених зобов'язань 1 аудитором, тис. грн.	4156	12555	2809	3553
Стягнуто узгоджених зобов'язань 1 аудитором, тис. грн.	868	292	1175	435
Якість матеріалів перевірок, %	0,2	5,3	2,85	0,58
Якість заповнення «Паспорта перевірки» (Алгоритм якості), %	100	99,9	100	99,8

Джерело: складено автором за даними [26]

Таким чином, можна говорити про зниження ефективності проведення контрольно-перевірочної роботи представників ДПС по Україні та Києву зокрема. Проте позитивним є зростання показника рівня узгодженості донарахованих сум, тобто ППР виставлені перевіряльниками є більш обґрунтованими та мають тверду підставу, що свідчить про якість доказової бази, яку наводять податківці в якості пояснення донарахувань. Проте поряд із цим якість матеріалів перевірок знизилась з 2,85% до 0,58%. Проте якщо поглянути на динаміку по Києву, то якість матеріалів перевірок зросла до 5,3%.

Також позитивним показником є сума донарахованих зобов'язань на одного аудитора, це свідчить про зростання продуктивності праці перевіряючих.

Зниження ефективності діяльності податкових органів щодо стягнення дебіторської заборгованості за рахунок додатково нарахованих грошових

зобов'язань за результатами проведених контрольних заходів негативно впливає на надходження до державного бюджету та призводить до щорічного збільшення суми податкового боргу платників податків.

Згідно з висновками Рахункової палати на виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік», рівно 70% загального приросту боргу припало на збільшення суми податкового боргу на підставі результатів контрольно-ревізійної діяльності податкових органів, обсяг яких на кінець року склав 48% від загальної суми боргу [25].

Не зважаючи на підвищення ефективності податкового нагляду все одно слід більше уваги приділяти підвищенню рівня якості таких перевірок. За даними таблиці 2.7 рівень узгодженості грошових зобов'язань по країні становить 54%. Недостатня якість перевірок призводить до недоотримання додаткових фінансових ресурсів до бюджетів усіх рівнів. Про це свідчить низький рівень погашення узгоджених грошових зобов'язань, визначених за результатами податкового контролю та не достатнім рівнем узгоджених грошових зобов'язань, визначених за результатами податкового контролю.

Втім не слід забувати, що у 2022 році розпочалась повномасштабна війна в Україні та було введено мораторій на проведення певних видів перевірок а також скасована частина штрафів та пені. Тому це також могло негативно сказатись на ефективності та якості контрольно-перевірочних робіт.

Отже, ефективність податкового контролю зростає, проте є певні питання пов'язані з якістю проведених перевірок та проблеми зі стягненням та узгодженням нарахованих податкових зобов'язань виявлених під час перевірок.

Висновки до розділу 2

У другому розділі кваліфікаційної роботи було розглянуто деталі оподаткування страхової галузі в Україні та проаналізовано грошові потоки

страхових компаній на прикладі СК "Країна", а також вивчено ефективність податкового контролю за діяльністю страхових компаній.

Дослідження показало, що більшість страховиків вважають наявну податкову систему несправедливою, оскільки реформа 2015 року визначила об'єкти оподаткування для страховиків як прибуток від страхової та нестрахової діяльності (ставка податку 18%) і дохід від страхової діяльності (3% для оподатковуваних договорів страхування, 0% для довгострокових договорів страхування життя, договорів добровільного медичного страхування та договорів страхування життя), які оподатковуються за різними ставками. Страховики вважають, що податкова система надмірна і призводить до подвійного оподаткування.

Згідно з аналізом грошових потоків СК "Країна", приплив грошових коштів знижується протягом трьох років і очікується на рівні 578 704 000 гривень у 2022 році. Показник рентабельності грошового потоку знизився за останні два роки і буде загально негативним у 2022 році через чисті збитки компанії.

Загалом компанія відчуває певні проблеми з управлінням грошовими потоками, які здебільшого зумовлені всіма ризиками, пов'язаними з пандемією Covid-19, повномасштабним вторгненням росії і перебігом бойових дій в Україні, криза яких зачепила і компанію.

Аналізуючи ефективність податкового контролю з боку податкової служби, можна зробити висновок, що за останні роки ефективність податкового контролю зросла. Це підтверджується низкою конкретних показників, проте існують і деякі проблеми, пов'язані з якістю проведення перевірок, а також проблеми зі збором і звіркою несплачених податкових зобов'язань, виявлених під час перевірок.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМКИ ПРОТИДІЇ УХИЛЕННЮ ВІД ОПОДАТКУВАННЯ З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДХОДЖЕНЬ ДО БЮДЖЕТУ КРАЇНИ

3.1. Протидія ухиленню від сплати податків в умовах воєнного стану

Відколи у 2022 році почалося російське вторгнення в Україну, країна опинилася в дуже складній ситуації. Війна спричинила серйозну економічну та політичну кризу для країни та світу. У ситуації війни головним завданням економіки є забезпечення її виживання та стабільності, що можливо лише за умови достатнього рівня економічної безпеки. Ключовим елементом цього процесу є ефективна податкова система, яка забезпечує необхідними ресурсами економічну систему на всіх рівнях і спрямована на задоволення потреб держави та її громадян шляхом розвитку підприємництва.

Воєнний стан в Україні спонукав законодавців внести зміни до податкового законодавства України, маючи на меті знизити податкове навантаження на платників податків, оскільки пріоритетним напрямком став захист вітчизняного бізнесу, а не наповнення бюджету країни. Навесні 2022 року Верховною Радою України було ухвалено зміни до податкового законодавства України [30], які були спрямовані на підтримку бізнесу та передбачали зниження податкового тягара для бізнесу і спрощення оподаткування. Зміни до податкового законодавства стали причиною зниження рівня податкових надходжень та податкового навантаження (рис. 3.1).

Найбільше скоротилися податкові надходження від продажу товарів та послуг на внутрішньому ринку, а також податок на прибуток підприємств та податок на доходи фізичних осіб.

Зокрема, майже на 70 млрд. грн. зменшилися надходження ПДВ із ввезених в Україну товарів, а акцизного податку з цієї ж групи товарів - на

67,9 млрд грн. Надходження від податку на прибуток підприємств скоротилися на 33,2 млрд грн. Водночас надходження від податку на доходи фізичних осіб зросли на 70,8 млрд грн, що можна пояснити збільшенням заробітної плати військовослужбовців [24; 28]. Щодо структури податкових надходжень, то роль податків у наповненні зведеного бюджету у 2022 році не змінилася: ПДВ є найбільшою частиною надходжень з часткою 21,26%, податок на доходи фізичних осіб - 19,15%, податок на прибуток підприємств - 5,94%, акцизний податок - 4,79%, місцеві податки і збори - 3,84% [24; 28].

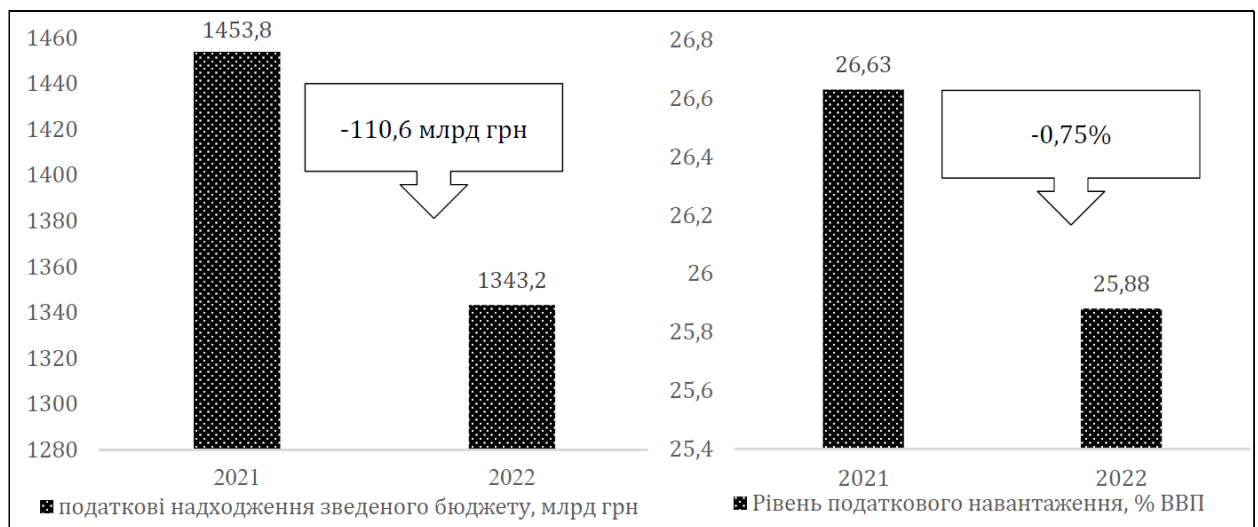

Рис. 3.1. Динаміка сум податкових надходжень Зведеного бюджету та податкового навантаження України упродовж 2021-2022 рр. [30]

Таким чином, у довоєнний період фіскальна політика була спрямована передусім на вирішення тимчасових фіскальних проблем, пов'язаних з необхідністю додаткового бюджетного фінансування, а не на сприяння якісним структурним змінам.

Аналіз податкового законодавства України свідчить про такі її особливості: висока частка непрямих податків у доходах державного бюджету, збільшення відносної ваги непрямих податків порівняно з прямими, розширення бази непрямого оподаткування. Зміни в податковій політиці під час війни характеризувалися пом'якшенням умов оподаткування та зменшенням податкового навантаження. Однак у цьому контексті

першочергового значення набуває боротьба з ухиленням від сплати податків та податковий контроль.

Податковий контроль - це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення дотримання податкового законодавства та економічної стабільності, з превентивним впливом на підприємницьку діяльність. Ефективне функціонування податкової системи забезпечується зокрема за допомогою здійснення ефективного податкового контролю. Про ефективність податкового контролю можна казати лише якщо він здійснюється прозоро та економічно обґрунтовано. Відсутність або неефективність податкового контролю може сприяти ухиленню бізнесу від сплати податків, що може суттєво зменшити податкові надходження та загрожувати економічній безпеці країни [2].

Контроль за виконанням податкових зобов'язань включає різні процедури. Це і отримання декларацій від платників податків та податкових агентів, і перевірка даних обліку та звітності, і огляд приміщень та земельних ділянок, що використовуються для отримання доходів.

Однак, як свідчить теоретичний і практичний досвід, найбільш ефективною формою податкового контролю є податковий аудит [6].

Податковий аудит в Україні здійснюється підрозділами податкового аудиту, створеними у зв'язку з реорганізацією Державної податкової служби України у 2020 році. 3.2 показує результати аудиторської діяльності Державної податкової служби України у 2021-2022 роках. Як бачимо, через війну зменшилася кількість перевірок та сума донарахувань за їх результатами. Складне фінансове становище багатьох юридичних осіб негативно впливає на ефективність податкових перевірок, оскільки компанії не в змозі сплачувати податки в повному обсязі та використовують легальні, напівлегальні та нелегальні стратегії ухилення від сплати податків. Це обмежує можливості податкових органів у виявленні податкових злочинів. Крім того, низька податкова культура та недовіра платників податків до податкових органів негативно впливають на ефективність податкових

перевірок. Це є наслідком недосконалого податкового законодавства та неналежної поведінки посадових осіб податкових органів [17].

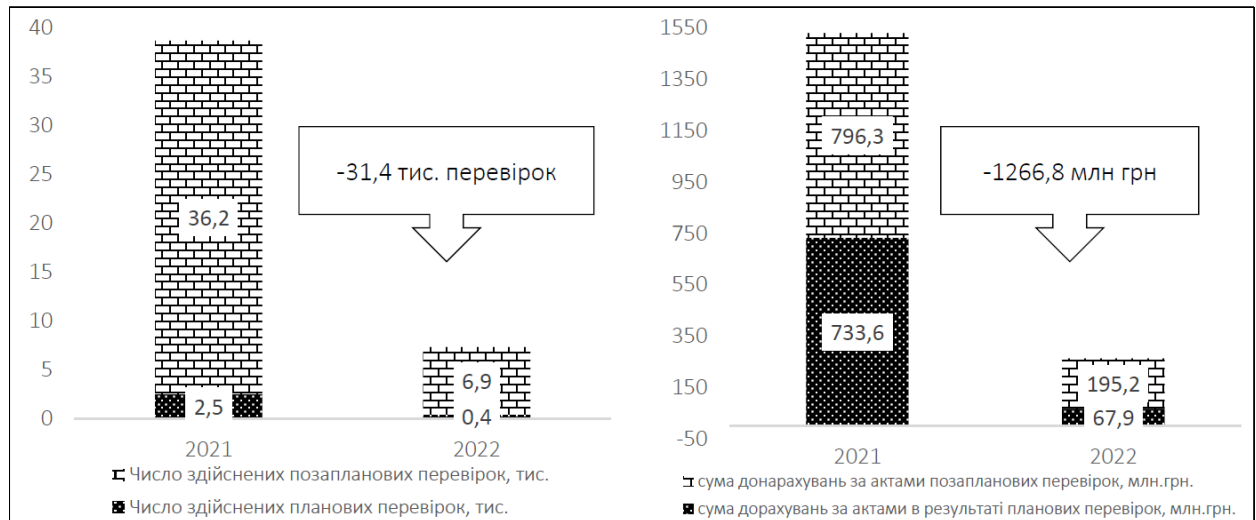

Рис. 3.2. Число проведених податкових перевірок та сум донарахувань за актами перевірок в Україні упродовж 2021-2022 рр. [26]

Розглянемо питання вдосконалення правил оподаткування страхових компаній з метою протидії ухиленню від сплати податків. Враховуючи, що більшість страхових компаній сприймають існуючу систему їх оподаткування як несправедливу та таку, що призводить до подвійного оподаткування їх діяльності, група науковців у складі Л. В. Ширінян, С. В. Бойко, О. Ю. Толстенко, пропонують встановити ставку податку в розмірі 12% для прибутку від основної діяльності, іншої господарської діяльності, фінансової діяльності, інвестиційної діяльності та 3% для інвестиційних витрат резидентів в економіку інших країн у розмірі понад 1 млн. грн. на рік (податок на виведений капітал).

На думку дослідників, запропонований підхід призведе до того, що компанії сплачуватимуть податки лише з тих видів діяльності, від яких вони отримали прибуток; зменшиться можливість участі страховиків у наданні послуг з податкової оптимізації, а також бажання приховувати реальні прибутки [4].

Диференційне оподаткування може допомогти стимулювати представників страхового бізнесу визнавати та звітувати про реальні

прибутки по кожному виду діяльності окремо. Однак, що стосується рівня податкових ставок на окремі види діяльності страхових компаній, то, на нашу думку, вони повинні враховувати інтереси як страховиків, так і держави.

При вдосконаленні податкової системи особливу увагу слід приділити наступним аспектам: підвищення інституційної спроможності Державної податкової служби України та розвиток партнерських відносин між податковими органами та платниками податків, а також створення системи стимулів для компаній та громадян до виконання своїх податкових зобов'язань. Це сприятиме підвищенню податкової дисципліни, зменшенню кількості порушень у цій сфері та зосередженню зусиль контролюючих органів на найбільш ризикових компаніях та операціях з ними.

З метою підвищення інституційної спроможності Державної податкової служби України необхідно вжити таких загальних заходів:

- посилити координацію між податковими та митними органами. Серед різних напрямків вдосконалення податкового законодавства слід виділити автоматизацію та забезпечення узгодженості інформації між ДПС та митницею. Зрештою, розвиток податкового та митного сектору залежить від розробки та впровадження інтегрованих електронних систем, які дають змогу відстежувати товари по всьому ланцюгу постачання, забезпечувати безперервний митний, податковий та аудиторський контроль, а також послідовно фіксувати товари в електронному бухгалтерському та податковому обліку;

- розробити оптимальну модель управління податковими послугами на основі комплексної оцінки правових, регуляторних, організаційних та кадрових аспектів надання податкових послуг з урахуванням міжнародних стандартів та триваючих процесів глобалізації;

- впровадження комплексного підходу до управління податковими ризиками, включаючи оптимізацію процедур збору та обробки інформації про податкові ризики з метою вдосконалення інформаційно-аналітичної діяльності ДПАУ;

- розвиток автоматизованої інформаційно-аналітичної платформи для аналізу та виявлення податкових ризиків на до перевірконого етапі.

Ці платформи допомагають виявити потребу в позачергових перевірках, наприклад, у зв'язку з податковими нарахуваннями або відшкодуванням ПДВ. Ці інформаційно-аналітичні платформи також можна використовувати як інструмент для внутрішнього контролю якості податкових перевірок;

- розробка та впровадження комплексної стратегії боротьби з нелегальною торгівлею підакцизними товарами. Для досягнення цієї мети передбачається використання систем податкового аудиту та відстеження потоку товарів від виробника/імпортера до кінцевого споживача. Необхідно визначити найбільш проблемні сегменти ринку підакцизних товарів, оцінити ризики ухилення від сплати податків та встановити контрольні точки на цих сегментах шляхом розробки процедур податкового моніторингу;

- впровадити інституційну модель податкової експертизи - створити спеціалізований науковий підрозділ з питань податкової експертизи.

Важливим фактором, що сприятиме зміцненню довіри платників податків до податкових органів і водночас підвищенню податкової дисципліни, є запровадження електронних податкових сервісів. У такий спосіб можна вжити додаткових заходів для запобігання ухиленню від сплати податків та забезпечення дотримання основних принципів оподаткування, таких як загальність оподаткування, рівність усіх платників податків перед законом, соціальна справедливість та встановлена законом відповідальність за вчинення податкових правопорушень.

Використання електронних інструментів у податковій системі дозволяє максимально ефективно боротися з ухиленням від сплати податків. Прозорість критеріїв і процедур також забезпечує недискримінаційний розподіл допомоги. Однак для досягнення максимальної податкової ефективності слід переглянути податкове законодавство та процедури податкового адміністрування з метою усунення чинників, які знижують їхню

ефективність та сприяють ухиленню від сплати податків. Крім того, доцільно створити систему моніторингу платників податків для виявлення можливих податкових порушень серед усіх категорій платників податків.

3.2. Міжнародний досвід в боротьбі з ухиленням від сплати податків

Війна в Україні погіршила економічну ситуацію в країні, але водночас прискорила процес європейської інтеграції нашої держави. Тому сьогодні існує потреба у правовому співробітництві між Україною та європейськими країнами у сфері боротьби з ухиленням від сплати податків. Серед заходів, які необхідно вжити в рамках міжнародного співробітництва у боротьбі з ухиленням від сплати податків, є обмін інформацією між країнами, обов'язковість ідентифікації, вільний доступ посадових осіб Міністерства внутрішніх справ для виїзду або в'їзду за кордон у справах цієї категорії та інші.

Найважливішими формами співпраці у сфері міжнародного податкового регулювання є імплементація Загальних правил протидії ухиленню від оподаткування ("Загальні правила протидії ухиленню від оподаткування"), спеціальних міжнародних податкових угод ("Спеціальні міжнародні податкові угоди") та координація діяльності Організації економічного співробітництва та розвитку ("ОЕСР"), зокрема імплементація її ініціатив з протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування (BEPS).

Директива ЄС щодо боротьби з ухиленням від сплати податків встановлює принципи належного врядування у сферах сільського господарства та охорони довкілля. Принципи GAAR відображають загальний підхід до боротьби з ухиленням від сплати податків, тоді як принципи SAAR передбачають конкретні законодавчі заходи, які імплементуються в національне законодавство і застосовуються до обмеженої кількості

операцій. Ці принципи іноді називають "цільовими принципами боротьби з ухиленням від сплати податків". (TAAR) [44].

Загальні та спеціальні принципи закріплені як у національному законодавстві, так і в двосторонніх міжнародних податкових угодах. У національному законодавстві вони можуть бути викладені в статутах і прецедентному праві. SAAR частіше закріплені в законодавстві.

Вони включають спеціальні правила щодо трансфертного ціноутворення та контрольованих іноземних компаній. GAAR рідше закріплюються на законодавчому рівні. Запровадження GAAR іноді дозволяє не враховувати податкові пільги, отримані платником податків, що є логічним розвитком податкової політики, уможлиблює більш активний обмін інформацією між податковими органами різних країн і розширює застосування принципу відкритості в організації взаємовідносин між платником податків і податковими органами, а також боротьбу зі шкідливою податковою конкуренцією та "податковими гаванями" [2].

Його місія полягає в боротьбі з ухиленням від сплати податків, не перешкоджаючи компаніям і підприємцям/платникам податків вести законну господарську діяльність, а також у створенні механізмів протидії агресивним схемам зниження податків, заснованим на зловживанні національним законодавством і положеннями угод про уникнення подвійного оподаткування.

Вперше GAAR було включено до австралійського законодавства у 1915 році. Пізніше принципи GAAR були прийняті в правових системах Нідерландів (1924), Франції (1941), Німеччини (1977), Канади (1988), Китаю (2008), Великобританії (2013) та інших країн. Характерними елементами цих законів є систематизація правових норм та прецедентів, які визначають поняття "ухилення від сплати податків" та "зловживання податковим законодавством"; запровадження правових норм, які дозволяють податковим органам перевіряти базу оподаткування та суму сплаченого податку; законодавче закріплення штрафів (або інших санкцій) за схеми мінімізації

податків, засновані на зловживанні податковим законодавством; опис ознак операцій, які мають вторинний ефект податкових пільг; запровадження законодавчих заходів [15].

Важливим елементом правил GAAR є обов'язок доведення добросовісності або, навпаки, недобросовісності платників податків у застосуванні податкових правил. Кожна країна має свій власний підхід. У Бельгії, Індії, Великобританії, Франції, Мексиці, Японії, Італії та США податкові органи повинні довести шахрайський характер схем податкового планування. В Австралії, Китаї, Сполучених Штатах Америки, Ірландії, Сінгапурі, Швеції та Південній Кореї платник податків повинен довести свою добросовісність.

У деяких інших країнах (Канада, Швейцарія, Польща, Індонезія, Німеччина) тягар доведення розподілено порівну між платником податків та податковими органами [16]. Досвід інших країн показує, що природа GAAR передбачає суто суб'єктивну оцінку з боку податкових органів. Ці принципи поступово впроваджуються і в Україні.

Важливу роль у боротьбі з податковими зловживаннями відіграють ініціативи Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), яка у 2012 році взяла на себе інституційне лідерство у міжнародному податковому регулюванні після того, як G20 доручила їй розробити рекомендації щодо боротьби з агресивним податковим плануванням. ОЕСР об'єднує 35 найбільш економічно розвинених країн світу і працює з країнами, що не є її членами, в тому числі з Україною, через спеціальні міжнародні програми та заходи, надаючи рекомендації їхнім урядам щодо досліджень, розвитку та вдосконалення соціальної та економічної політики. У 1988 році була розроблена Багатостороння конвенція про взаємну адміністративну допомогу в податкових справах.

Цей міжнародний договір регулює взаємну адміністративну допомогу між договірними сторонами в адмініструванні транскордонного оподаткування і, зокрема, в боротьбі з ухиленням від сплати податків.

Конвенція про взаємну адміністративну допомогу в податкових справах була доопрацьована на саміті G20 в Лондоні в 2010 році і доповнена спеціальним протоколом. Наразі до конвенції приєдналися понад 100 країн, включаючи всі країни G20, країни БРІКС, майже всі члени ОЕСР та деякі офшорні країни. Україна приєдналася до Конвенції у 2004 році та ратифікувала Спеціальний протокол до Конвенції у 2013 році. Основною метою Конвенції є створення механізму співпраці між національними податковими органами для боротьби з ухиленням від сплати податків. Одним із найважливіших інструментів співробітництва є обмін податковою інформацією між країнами, який здійснюється трьома способами: обмін інформацією за запитом, автоматичний обмін інформацією та добровільний обмін інформацією.

Крім того, Конвенція передбачає ще один важливий інструмент співпраці - податкові перевірки. Розрізняють два види перевірок: одночасні перевірки та податкові перевірки за кордоном [22]. Найважливішим кроком у боротьбі з розмиванням податкової бази та боротьбі з ухиленням від сплати податків став опублікований у листопаді 2015 року та затверджений на саміті G20 у Туреччині фінальний план BEPS [22], який містить відповідні заходи ОЕСР. За ініціативою ОЕСР будь-яка країна може приєднатися до плану BEPS. Країни, які не є членами ОЕСР та G20, можуть приєднатися до Інклюзивної імплементаційної групи BEPS.

BEPS вимагає реформування національного податкового законодавства та угод про уникнення подвійного оподаткування між країнами. BEPS має на меті запобігти агресивному міжнародному податковому плануванню шляхом створення механізмів ефективної боротьби з нормами, які заохочують компанії виводити прибутки за кордон, а також правової бази для запобігання заниженню податків компаніями [23]. План є набором рекомендацій, які мають велике значення, але не є юридично обов'язковими.

Програма BEPS складається з 15 статей, кожна з яких описує конкретну податкову проблему і пропонує її вирішення. Ці положення мають бути реалізовані відповідно до національного законодавства кожної країни та

міжнародних угод між країнами [23]. Найбільш важливими статтями є: удосконалення правил трансфертного ціноутворення, запобігання ухиленню від сплати податків та оподаткування доходів контрольованих іноземних компаній. План BEPS встановлює мінімальні стандарти ефективності, яких має дотримуватися кожна країна-учасниця: запобігання податковим зловживанням, оптимізація механізмів вирішення податкових спорів, запобігання зловживанню податковими угодами та розкриття інформації про використання агресивного податкового планування.

28 січня 2016 року Європейська комісія рекомендувала ухвалити директиву про боротьбу з ухиленням від сплати податків в рамках ініціативи BEPS, спрямованої на підвищення фіскальної прозорості та боротьбу з ухиленням від сплати податків. У липні того ж року Директива щодо протидії ухиленню від сплати податків (ATAD) була прийнята.

Директива складається з переліку юридично обов'язкових заходів, що направлені на забезпечення мінімального захисту від найпоширеніших форм агресивного податкового планування. Директива встановлює п'ять основних способів боротьби з ухиленням від сплати податків: запровадження податку на приріст капіталу при виведенні коштів, запровадження правил для контрольованих іноземних компаній, жорсткіші правила щодо вирахування відсотків, скасування "змішаних режимів" для транскордонного ухилення від сплати податків, а також гармонізація та забезпечення виконання правил GAAR [2].

Наступним кроком у боротьбі з ухиленням від сплати податків на міжнародному рівні стало прийняття 7 червня 2017 року Багатосторонньої конвенції про виконання заходів, спрямованих на протидію розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування (далі - Конвенція MLI).

Конвенція MLI є однією з обов'язкових частин плану BEPS. Вона встановлює мінімальні стандарти для запобігання зловживанню податковими

угодами, запобігання необґрунтованому відходу від статусу "постійного представництва" та механізми вирішення спорів через обов'язковий арбітраж.

Він передбачає можливість для країни, що приєдналася, вносити зміни до всіх або деяких з існуючих угод про уникнення подвійного оподаткування. Цей механізм спрямований на внесення змін до великої кількості двосторонніх угод з країнами, уникаючи таким чином тривалих процедур перегляду кожної угоди на двосторонній основі [17].

1 січня 2017 року: Україна приєдналася до Програми розширеного співробітництва ОЕСР та взяла на себе зобов'язання впроваджувати мінімальні стандарти Плану дій BEPS. Приєднання України до Угоди MLI 23 липня 2018 року виконало два з чотирьох положень мінімального стандарту BEPS [7].

24 жовтня 2018 року: Міністерство фінансів України спільно з Національним банком України опублікували законопроект щодо імплементації плану BEPS. Законопроект спрямований на імплементацію найбільш необхідних положень плану в Україні, а саме: розкриття інформації про участь резидентів України в іноземних юридичних особах, тобто встановлення правил оподаткування КІК та їхніх прибутків, зниження витрат на фінансові операції з пов'язаними сторонами, запобігання зловживанню угодами про уникнення подвійного оподаткування, запобігання схемам штучного обходу статусу постійного представництва, поліпшення управління трансфертним ціноутворенням, спрощення вимог до документації тощо [22].

Реалізація плану BEPS допоможе гармонізувати міжнародні правила оподаткування з більш ніж сімдесятьма країнами світу та створити прозоре податкове середовище. Укладення та ратифікація Конвенції MLI допоможе державі внести необхідні зміни до міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування між Україною та іншими державами. Конвенція допоможе обмежити перетікання українського капіталу в країни з низьким рівнем оподаткування, зменшити податкові зобов'язання та збільшити надходження до бюджету.

Міжнародна співпраця податкових органів і скоординована податкова політика держав для цього набувають все більшого значення. Рішення, розроблені міжнародним співтовариством для боротьби з ухиленням від сплати податків, вже використовуються в багатьох країнах з розвиненою економікою. Україна частково імплементувала в національне законодавство деякі положення, що відповідають стандартам ОЕСР, і продовжує працювати в цьому напрямку.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі документа розглядаються можливі заходи боротьби з ухиленням від сплати податків та міжнародний досвід боротьби з ухиленням від сплати податків.

Податковий контроль - це сукупність заходів, спрямованих на перевірку дотримання податкового законодавства та забезпечення економічної стабільності, що має превентивний вплив на господарську діяльність організації. Податковий контроль є необхідною умовою ефективного функціонування податкової системи. Контроль за дотриманням податкового законодавства передбачає різні процедури. Однак теорія і практичний досвід показують, що найбільш ефективною формою податкового контролю є аудит. Для посилення інституційної спроможності Державної податкової служби України пропонуються наступні заходи:

- посилити координацію податкової та митної діяльності;
- розробити оптимальну модель управління податковим адмініструванням;
- впровадження комплексного підходу до управління податковими ризиками;
- розробити автоматизовану інформаційно-аналітичну платформу для аналізу та виявлення податкових ризиків на етапі контролю;

- розробити та впровадити комплексну стратегію боротьби з нелегальною реалізацією товарів широкого вжитку;
- впровадити інституційну модель забезпечення податкової експертизи.

Дослідження міжнародного досвіду боротьби з ухиленням від сплати податків показує, що міжнародна співпраця між податковими органами та узгоджена національна податкова політика набувають все більшого значення. Багато розвинених країн вже застосовують рішення, розроблені міжнародною спільнотою для боротьби з податковим шахрайством. Україна частково інкорпоровала у своє законодавство деякі положення міжнародних договорів, конвенцій та стандартів і продовжує прагнути до інтеграції з іншими країнами у боротьбі з ухиленням від сплати податків та "сірими зонами".

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі досліджено теоретичні аспекти ухилення від сплати податків, причини, наслідки та протидія. Проведена оцінка проблем пов'язаних з ухиленням від сплати податків в Україні та запропоновано шляхи їх вирішення. На основі проведеного дослідження зроблено такі висновки:

1. Ухилення від сплати податків, означає використання методів, заборонених законодавством країни, тобто вчинення податкового правопорушення. Ухилення від сплати податків - це використання законних методів для зменшення податків. Ці методи ґрунтуються на використанні існуючих податкових пільг і законодавчих прогалин для зменшення податкової бази. Ухилення від сплати податків включає використання оптимальних методів бухгалтерського обліку, зміну організаційно-правової форми бізнесу, використання правових лазівок, а іноді навіть припинення офіційної діяльності та перехід у тіньову економіку.

2. Розвинені демократичні інститути забезпечують тісний зв'язок між платниками податків (виборцями) та представницькою демократією, тобто тими, хто приймає законодавчі ініціативи. Цей тісний зв'язок дозволяє здійснювати ефективний контроль за витрачанням бюджетних коштів та зміцнює довіру платників податків до держави. Можливість контролювати дії влади сприяє фіскальній еквівалентності, тобто суспільні блага, що надаються державою, еквівалентні сплаченим до бюджету податкам. За таких умов сплата податків стає більш свідомою, а їх примусовий характер трансформується у форму вільного вибору платника.

3. Податкове навантаження є одним із ключових чинників, що впливає на можливості держави щодо формування ресурсів для фінансового забезпечення закріплених за нею функцій. Одним із соціальних наслідків ухилення від сплати податків є виникнення соціальної несправедливості серед компаній. Суть цього явища полягає в тому, що компанія, яка не

сплачує податки до державного бюджету, спонукає інших наслідувати таку поведінку. Це явище тісно пов'язане з недотриманням податкового законодавства і сприяє поширенню ухилення від сплати податків.

4. Законодавче регулювання боротьби з ухиленням від оподаткування закріплено в Податковому кодексі України, Кодексі про адміністративні правопорушення та Кримінальному кодексі України.

5. Чинним законодавством визначено два об'єкта оподаткування страховика: прибуток від страхової та нестрахової діяльності страховика і дохід від страхової діяльності. Така схема оподаткування сприймається представниками страхових компаній, як несправедлива та така що призводить до подвійного оподаткування підприємств.

6. Найпоширенішими формами ухилення від сплати податків в українській економіці є заниження або приховування об'єктів оподаткування та ненадання документів, пов'язаних з розрахунком податкових зобов'язань. Ще одним методом ухилення від сплати податків для страховиків є використання так званих венчурних фондів. Найпоширенішим злочином є "псевдо перестрахування": суть схеми полягає в тому, що гроші перестраховиків ліквідуються через віртуальне банкрутство і виплачуються компанії, яка декларує неправдиву інформацію - "податковий розрив".

7. В процесі аналізу грошових потоків СК «Країна» було виявлено, що приток грошових коштів зменшився за три роки і у 2022 році становить 578 704 тис. грн. Показники рентабельності грошових потоків за останні 2 роки знизились, та у 2022 році взагалі мають негативне значення через отримані чисті збитки підприємства.

8. Аналізуючи ефективність податкового контролю Державної податкової служби можна стверджувати, що останніми роками рівень ефективності проведення податкового контролю підвищується. Це підтверджується рядом певних індикаторів, проте є певні питання пов'язані з якістю проведених перевірок та проблеми зі стягненням та узгодженням нарахованих податкових зобов'язань виявлених під час перевірок.

9. Податковий аудит - комплекс заходів, спрямованих на перевірку застосування податкових норм і забезпечення економічної безпеки, що надає профілактичний вплив на господарську діяльність організації. Проведення податкових перевірок є необхідною умовою ефективного функціонування податкової системи. Контроль за виконанням податкових зобов'язань вимагає виконання різноманітних процедур. Проте, як свідчить теорія та практичний досвід, аудит є найефективнішою формою податкового контролю.

10. З метою підвищення інституційної спроможності Державної податкової служби України запропоновано такі заходи:

- Посилення координації податкової та митної діяльності;
- Розробка оптимальної адміністративної моделі адміністрування податків;
- Застосування комплексного підходу до управління податковими ризиками;
- Розробка автоматизованої інформаційно-аналітичної платформи, що дозволяє аналізувати та ідентифікувати податкові ризики вже на етапі попереднього аудиту;
- Розроблення та реалізація комплексної стратегії протидії незаконному обігу підакцизних товарів;
- Впровадження інституційної моделі надання податкової експертизи.

11. Міжнародний досвід показує, що найефективнішим способом боротьби з ухиленням від сплати податків є об'єднання країн для створення умов, за яких ухилення від сплати податків стає неможливим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акіншина О.В., Третьякова Л.І. Етапи, способи та інструменти податкового планування на підприємстві. Вісник Львівського політехнічного університету. 2012. URL: [http:// ena.lp.edu.ua](http://ena.lp.edu.ua)
2. Андрищенко І. Є., Шаповал С. С. Податковий контроль в системі протидії ухиленню від оподаткування. Ефективна економіка. 2017. №7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5691>
3. Біла книга «Майбутнє регулювання ринку страхування в Україні». Київ, 2020. 28 с. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bila-kniga-maybutnye-regulyuvannya-rinku-strahuvannya>
4. Вавілов П. М. Ухилення від сплати податків в Україні: причини виникнення та шляхи подолання проблеми [Текст] / П. М. Вавілов // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2013. №2. С. 24-27.
5. Висновки про результати аналізу річного звіту про виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2020/9-1_2020/Vysn_9-1_2020.pdf
6. Власов А., Понамарчук О. Сутність та функції податкового контролю. Юридичний вісник. 2011. № 2. С. 107-13.
7. Громов О. Страховики законно ухиляються від податків//Українська правда. Економічна правда// URL: <http://www.epravda.com.ua/publications/2008/10/2/165458/>
8. Демченко О.П. Оцінка ефективності податкового контролю. Приазовський економічний вісник. 2019. № 4 (15). С. 253-257
9. Економічна енциклопедія / відповіл. ред. С.В. Мочерний. К.: Академія, 2002. 952 с.

10. Економічні та фінансові показники України за період 2014-2019 рр. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/imf/Pokaz.html>
11. Загородній А. Г. Фінансові-економічний словник. Л.:Вил-во НУ «Львівська політехніка», 2005. 714 с.
12. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України" № 77-VIII від 28.12.2014. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1621-18>
13. Звіт про досягнення Ключових показників Державної податкової служби за 2019 рік. Сайт Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti>.
14. Звіти Державної фіскальної служби за період 2016-2018 рр. Сайт Державної фіскальної служби України URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/237691.html>
15. Іванов Ю. Б. Податковий менеджмент [Текст]: підручник / Ю. Б. Іванов, А. І. Крисоватий, А. Я. Кізима, В. В. Карпова. К. : Знання, 2008. 525 с.
16. Іванцова Ю.В. Оподаткування страхової URL: <http://intkonf.org/ivantsova-yuv-opodatkovannya-strahovoidiyalnosti/>
17. Князькова В.Я. Фіскальна ефективність податкового контролю та напрямки його підвищення. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2014. № 3 (74). С.116-123
18. Контрольно-перевірочна робота Державної податкової служби України за період 2014-2019 рр. Сайт Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/kontrolno-perevirochna-robota/>
19. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
20. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

21. Крисоватий А.І., Кізима А.Я. Податковий менеджмент: навч. посіб. Тернопіль: Карт-бланш, 2004. 304 с.
22. Кріль, І. М. Суть та основні методи боротьби з незаконною мінімізацією оподаткування в Україні [Текст] / І. М. Кріль, В. М. Кміть // Економікс. № 1. 2013. С. 172-177.
23. Мельник М.І., Лещук І.В. Податковий контроль в Україні: проблеми та пріоритети підвищення ефективності: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України». 2015. 330 с.
24. Онишко С. В. Особливості оподаткування страхових компаній податком на прибуток в Україні. *Молодіжний податковий конгрес* : зб. тез доповідей, 20 травня 2020 р., м. Ірпінь / Міністерство фінансів України, Ун-т ДФС України, Проект «Гендерно орієнтоване бюджетування». Ірпінь, 2020. С. 1097–1100. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5389/1/4872_IR.pdf
25. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.treasury.gov.ua
26. Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/kontrolno-perevirochnarobota/kontrolno-perevirochna-robota-2014-2022/>
27. Мінфін. Інформаційний ресурс. URL: <https://index.minfin.com.ua>
28. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>
29. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <http://nfp.gov.ua/content/>
30. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
31. Пономарьова О. Б., Синюк А. О., Підгірний А. Т. Оподаткування страхових компаній в Україні: зарубіжний досвід, проблеми та перспективи.

Молодий вчений. 2016. № 12(39). С. 847–851. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_12_205

32. Презентація щодо звітності страховиків за 2020 рік, результатів нагляду та оцінки бізнес-моделей страховиків у 2021 році. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prezentatsiya-schodo-zvitnosti-strahovikiv-za-2020-rik-rezultativ-naglyadu-ta-otsinki-biznes-modeley-strahovikiv-u-2021-rotsi>

33. Про введення додаткових механізмів для стабілізації грошово-кредитного та валютного ринків України [Постанова Національного банку України № 540 від 29 серпня 2014 року] URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=9987297>

34. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

35. Пухальський В. В. Оцінка стану, ефективності та результативності податкового контролю в Україні. Економіка та держава. 2019. № 1. С. 35–42. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.1.35

36. Рейтинг страхових компаній 2021. URL: <https://mind.ua/publications/20228044-rejting-strahovih-kompanij-2021>.

37. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2020 рік. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richniy-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukraini-za-2020-rik>.

38. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2021 рік. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richniy-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukraini-za-2021-rik>.

39. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2022 рік. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL:

<https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richnij-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-za-2022-rik>.

40. Річні звіти про виконання Державного бюджету України за період 2019-2022 рр. Сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>

41. Річна звітність СК «Країна» за 2020-2022 рік. URL: <https://krayina.com/page/finansova-zvitnist>

42. Страхова діяльність: особливості оподаткування. Вісник. Офіційно про податки. 2015. № 36. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ru/pubs/id/8862>.

43. Терещенко В.С., Бевза Н.С. Проблеми оподаткування страхових компаній та шляхи їх вирішення. URL: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Economics/7_102386.doc.htm

44. Хавтур І. Зарубіжний досвід оподаткування страхової діяльності. Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів : зб. тез доп. Х. Ювіл. всеукр. наук.-практ. студ. конф. [м. Тернопіль, 31 берез. 2017 р.]; / відп. ред. А. І. Луцик. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. С. 110–113. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/20815/1/110-113.pdf>.

45. Шірінян Л. В., Бойко С. В., Толстенко О. Ю. Аналіз і прогнозування надходжень до Державного бюджету України від податку на прибуток страхових компаній. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. 2019. № 3. С. 56–64. URL: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/10/204-56-64.pdf>.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Штрафні (фінансові) санкції за порушення податкового законодавства
станом на 01.01.2024р.**

Норма ПКУ	Порушення	Розмір штрафної санкції	
		у разі вчинення правопорушення вперше	у разі неусунення або повторного вчинення правопорушення протягом певного періоду, передбаченого ст. 123 Податкового кодексу України
1	2	3	4
п. 117.1 ст.171	Неподання у строки та у випадках, передбачених ПКУ, заяв або документів для взяття на облік у відповідному органі державної податкової служби, реєстрації змін місцезнаходження чи внесення інших змін до своїх облікових даних, неподання виправлених документів для взяття на облік чи внесення змін, подання з помилками чи у неповному обсязі, неподання відомостей стосовно осіб, відповідальних за ведення бухгалтерського обліку та/або складення податкової звітності	- на самозайнятих осіб у розмірі 340 грн., - на юридичних осіб, відокремлені підрозділи юридичної особи чи юридичну особу, відповідальну за нарахування та сплату податків до бюджету під час виконання договору про спільну діяльність (далі – юридичні особи) – 1020 грн.	повторно протягом року: – на самозайнятих осіб – 680 грн., – на юридичних осіб – 2040 грн.
п. 118.1 ст.118	Неподання банками або іншими фінансовими установами відповідним органам державної податкової служби в установленій ст. 69 ПКУ строк повідомлення про відкриття або закриття рахунків платників податків	680 грн. за кожний випадок неподання або затримки	
п. 118.2 ст.118	Здійснення видаткових операцій за рахунком платника податків до отримання повідомлення відповідного органу державної податкової служби про взяття рахунку на облік в органах державної податкової служби	10 % суми усіх операцій за весь період до отримання такого повідомлення, здійснених з використанням таких рахунків (крім операцій з перерахування коштів до бюджетів або державних цільових фондів), але не менш як 1700 грн.	

п. 118.3 ст.118	Неповідомлення фізичними особами – підприємцями та особами, що проводять незалежну професійну діяльність, про свій статус банку або іншій фінансовій установі при відкритті рахунку	680 грн. за кожний випадок неповідомлення	
п. 119.1 ст.119	Неподання, подання з порушенням встановлених строків, подання не у повному обсязі, з недостовірними відомостями або з помилками податкової звітності про суми доходів, нарахованих (сплачених) на користь платника податків, суми утриманого з них податку	1020 грн.	повторно протягом року: 2040 грн.
п. 119.2 ст.119	Оформлення документів, що містять інформацію про об'єкти оподаткування фізичних осіб або про сплату податків без зазначення реєстраційного номера облікової картки платника податків, у випадку, коли законодавство вимагає від особи-резидента отримання такого номера, або з використанням недостовірного реєстраційного номера облікової картки платника податків	340 грн.	
пп. 120.1 ст.120	Неподання, або несвоєчасне подання платником податків або іншими особами, зобов'язаними нараховувати і сплачувати податки та збори, платежі, контроль за сплатою яких покладено на контролюючі органи, податкових декларацій (розрахунків), а також іншої звітності, обов'язок подання якої до контролюючих органів передбачено	штрафу в розмірі 340 гривень, за кожне таке неподання або несвоєчасне подання.	
п. 120.2 ст.120	Невиконання платником податків вимог, передбачених абз. 2 п. 50.1 ПКУ, щодо умов самостійного внесення змін до податкової звітності	5 % від суми самостійно нарахованого заниження податкового зобов'язання (недоплати) (при самостійному донарахуванні суми податкових зобов'язань інші штрафи, передбачені ПКУ, не застосовуються (абз. 3 п.120.2. ПКУ)	

п. 121.1 ст.121	Незабезпечення платником податків зберігання первинних документів, облікових та інших реєстрів, бухгалтерської та статистичної звітності, інших документів з питань обчислення і сплати податків та зборів протягом установлених ст. 44 ПКУ строків їх зберігання та/або ненадання платником податків контролюючим органам оригіналів документів чи їх копій при здійсненні податкового контролю	1020 грн.	повторно протягом року: 2040 грн.
п. 122.1 ст.122	Несплата (неперерахування) платником податків - фізичною особою сум єдиного податку в порядку та у визначені строки	50 % від ставки податку	
п. 123.1 ст.123	Якщо контролюючий орган самостійно визначає суму податкового зобов'язання, зменшення суми бюджетного відшкодування та/або від'ємного значення суми ПДВ платника податків на підставах, визначених пп. 54.3.1, 54.3.2, 54.3.4, 54.3.5, 54.3.6 ПКУ	25 % суми визначеного податкового зобов'язання, завищеної суми бюджетного відшкодування	повторно протягом 1095 днів: 50 % суми нарахованого податкового зобов'язання, завищеної суми бюджетного відшкодування
п. 123.2 ст.123	Використання платником податків (посадовими особами платника податків) сум, що не сплачені до бюджету внаслідок отримання (застосування) податкової пільги, не за призначенням та/або всупереч умовам чи цілям її надання згідно із законом з питань відповідного податку, збору (обов'язкового платежу) додатково до штрафів, передбачених п. 123.1 ПКУ	стягнення до бюджету суми податків, зборів (обов'язкових платежів), що підлягали нарахуванню без застосування податкової пільги. Сплата штрафу не звільняє таких осіб від відповідальності за умисне ухилення від оподаткування	
п. 124.1 ст.124	Відчуження платником податків майна, яке перебуває у податковій заставі, без попередньої згоди органу ДПС, якщо отримання такої згоди є обов'язковим згідно з ПКУ	в розмірі вартості відчуженого майна	
п. 126.1 ст. 126	Несплата узгодженої суми грошового зобов'язання та/або авансових внесків з податку на прибуток підприємств протягом строків, визначених ПКУ:		
	при затримці до 30 календарних днів включно	10 % погашеної суми податкового боргу	
	при затримці більше 30 календарних днів	20 % погашеної суми податкового боргу	

п. 127.1 ст. 127	Ненарахування, неутримання та/або несплата (неперерахування) податків платником податків, у т. ч. податковим агентом, до або під час виплати доходу на користь іншого платника податків	25 % суми податку, що підлягає нарахуванню та/або сплаті до бюджету	повторно протягом 1095 днів: 50 % суми податку, втретє та більше протягом 1095 днів: 75 % суми податку
---------------------	---	---	--